

**Міністерство освіти і науки України  
Тернопільський національний педагогічний університет  
імені Володимира Гнатюка**

**Факультет педагогіки і психології  
Кафедра педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти**

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА**

**ДОСЛІДНИЦЬКО-ПОШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОШКІЛЬНИКІВ  
У ПРИРОДІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

**Спеціальність 012 Дошкільна освіта**

Здобувача другого (магістерського)  
рівня вищої освіти

Ільчишин Олени Євгенівни

**НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:**

кандидат біологічних наук, доцент

Чайковська Ганна Богданівна

**РЕЦЕНЗЕНТ:**

Директор ТОВ «Пташеня. Дитячий  
простір»

м.Львів

Бойкович Соломія Андріївна

## ЗМІСТ

|                                                                                                                                      |           |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>ВСТУП</b>                                                                                                                         | <b>3</b>  |
| <b>РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ</b>                                            | <b>8</b>  |
| 1.1. Сутність та структура екологічної культури дошкільника                                                                          | 8         |
| 1.2. Психолого-педагогічні особливості формування екологічної культури у дітей дошкільного віку                                      | 15        |
| <i>Висновки до першого розділу</i>                                                                                                   | 20        |
| <b>РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНИЦЬКО-ПОШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ</b>                    | <b>22</b> |
| 2.1. Зміст та структура дослідницько-пошукової діяльності                                                                            | 22        |
| 2.2. Організація дослідницько-пошукової діяльності дітей дошкільного віку з формування екологічної культури                          | 32        |
| <i>Висновки до другого розділу</i>                                                                                                   | 39        |
| <b>РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ДОСЛІДНИЦЬКО-ПОШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ</b>                    | <b>41</b> |
| 3.1. Педагогічні умови реалізації дослідницько-пошукової діяльності в природі як засобу формування екологічної культури дошкільників | 41        |
| 3.2. Актуальний стан сформованості екологічної культури дітей дошкільного віку у дослідницько-пошуковій діяльності                   | 57        |
| 3.3. Програма формування екологічної культури дітей дошкільного віку засобами дослідницько-пошукової діяльності                      | 61        |
| <i>Висновки до третього розділу</i>                                                                                                  | 68        |
| <b>ВИСНОВКИ</b>                                                                                                                      | <b>70</b> |
| <b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</b>                                                                                                    | <b>73</b> |
| <b>ДОДАТКИ</b>                                                                                                                       | <b>80</b> |

## ВСТУП

У сучасному суспільстві питання формування екологічної культури у дітей дошкільного віку набуває особливої актуальності. Збереження природного середовища та ресурсів, виховання у молодого покоління відповідального ставлення до природи зумовлені як взаємозв'язком людини з навколишнім світом, так і складною екологічною ситуацією в Україні. Дошкільний вік є критичним періодом для накопичення знань про природу та формування екологічно доцільної поведінки.

Природа виступає багатогранним джерелом пізнання для дітей, сприяючи всебічному розвитку особистості. Людина є частиною природи, і цей зв'язок найбільш яскраво проявляється в дитячому віці. Заклад дошкільної освіти відіграє ключову роль у вихованні у дітей ціннісного ставлення до довкілля та формуванні екологічної культури. Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти, освітній напрям «Дитина в природному довкіллі» спрямований на розвиток у дітей уявлень про правила поведінки в природі, ціннісне ставлення до всього живого, збереження природних багатств та раціональне використання ресурсів [8].

Одним із ефективних засобів формування екологічної культури у дошкільників є дослідницько-пошукова діяльність. Вона дозволяє дітям отримувати уявлення про природні явища, розвивати пізнавальні вміння, мислення та практичні навички у вирішенні екологічних питань. Під час такої діяльності діти вчаться спостерігати за природним оточенням, аналізувати явища, робити висновки та усвідомлювати взаємозв'язки у природі. Це сприяє розвитку екологічної свідомості та культури, формуванню дбайливого ставлення до природи та відповідальної поведінки у довкіллі.

Проблема екологічного виховання дошкільників привертала увагу багатьох видатних педагогів минулого, таких як О. Духнович, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інших. Вони підкреслювали важливість формування у дітей відповідального ставлення до природи.

Сучасні дослідники, зокрема О. Гаврилюк, В. Бутенко, О. Грошовенко, Н. Лисенко, О. Маланчук, Т. Поніманська, Л. Присяжнюк та інші, продовжують вивчати питання формування екологічної культури дошкільників, наголошуючи на тому, що дошкільний вік є найбільш сприятливим періодом для формування екологічного світогляду та поведінки. У цьому контексті особливу увагу приділяють організації дослідницько-пошукової діяльності, яку вивчають такі науковці, як Г. Беленька, В. Котирло, Н. Кот, М.Машовець, В. Павленчик, Л. Подоляк, Я. Семенович та інші. Незважаючи на значну кількість досліджень з цієї проблеми, питання формування екологічної культури дітей дошкільного віку в процесі дослідницько-пошукової діяльності потребує подальшого вивчення та аналізу. Зокрема, необхідно зосередитися на розробці та впровадженні ефективних методик дослідницько-пошукової діяльності, які сприятимуть активному залученню дітей до пізнання природного середовища та формуванню екологічної культури.

***Метою магістерської роботи*** є розробка, обґрунтування та апробація програми з організації дослідницько-пошукової діяльності дітей дошкільного віку в природному середовищі як засобу формування екологічної культури.

***Об'єкт дослідження:*** процес формування екологічної культури у дітей дошкільного віку.

***Предмет дослідження:*** зміст, форми та методи організації дослідницько-пошукової діяльності в природі для розвитку екологічної культури дошкільників.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

1. Розкрити сутність та структуру екологічної культури дітей дошкільного віку.
2. Дослідити дослідницько-пошукову діяльність у природі як засіб формування екологічної культури дошкільників.
3. Визначити сучасний стан сформованості екологічної культури у дітей дошкільного віку в контексті дослідницько-пошукової діяльності.

4. Розробити, апробувати та експериментальним шляхом перевірити ефективність програми формування екологічної культури дітей дошкільного віку засобами дослідницько-пошукової діяльності.

У процесі дослідження застосовувалися різноманітні методи, які можна поділити на дві основні групи: теоретичні та емпіричні.

Теоретичні методи:

- *аналіз психолого-педагогічної літератури*: передбачає вивчення та систематизацію наукових джерел з метою визначення ключових аспектів формування екологічної культури у дошкільників через дослідницько-пошукову діяльність у природі. Це дозволяє встановити теоретичні основи для подальшого емпіричного вивчення та визначити ефективні підходи до організації такої діяльності;

- *синтез*: полягає в об'єднанні отриманих під час аналізу знань для формування цілісного уявлення про дослідницько-пошукову діяльність як засіб формування екологічної культури у дітей дошкільного віку, що сприяє виявленню нових закономірностей або підходів у педагогічній практиці;

- *порівняння*: дозволяє зіставити різні теорії, концепції чи підходи щодо організації дослідницько-пошукової діяльності в природі, виявити їхні спільні та відмінні риси, що сприяє глибшому розумінню ефективності різних методів у формуванні екологічної культури дошкільників;

- *узагальнення*: спрямоване на формулювання загальних висновків на основі аналізу та синтезу інформації, що сприяє створенню нових теоретичних положень або уточненню існуючих щодо використання дослідницько-пошукової діяльності як засобу екологічного виховання;

Емпіричні методи:

- *бесіда*: інтерактивний метод збору інформації, що передбачає безпосереднє спілкування з вихователями та дітьми дошкільного віку для отримання їхніх думок, оцінок чи переживань стосовно дослідницько-пошукової діяльності у природі та її впливу на формування екологічної культури;

- *спостереження*: метод, що полягає у систематичному та цілеспрямованому вивченні поведінки та діяльності дітей під час їхньої участі в дослідницько-пошуковій діяльності в природних умовах. Це дозволяє фіксувати та аналізувати, як такі заняття сприяють розвитку екологічної культури у дошкільників;

- *експеримент*: дозволяють на практиці перевірити ефективність різних педагогічних впливів та отримати об'єктивні дані про їхній вплив на розвиток дітей. Експериментальний метод включає використання спеціальних дослідницьких методів, таких як вивчення та аналіз педагогічної документації, анкетування, бесіди, тести, з метою отримання об'єктивних даних про поточний рівень екологічної культури дітей.

Застосування цих методів у комплексі забезпечує всебічне та глибоке вивчення проблеми, дозволяючи поєднати теоретичні напрацювання з практичними спостереженнями та експериментальними даними.

*Теоретичне значення дослідження* полягає в поглибленні наукових уявлень про роль дослідницько-пошукової діяльності дітей дошкільного віку в природному середовищі як ефективного засобу формування їхньої екологічної культури. У роботі уточнено та розширено поняття «екологічна культура дошкільників», визначено її структурні компоненти та рівні сформованості. Дослідження також систематизує та обґрунтовує педагогічні умови, форми та методи організації дослідницько-пошукової діяльності в природі, спрямованої на розвиток екологічно доцільної поведінки та свідомого ставлення дітей до навколишнього середовища. Отримані результати сприяють подальшому розвитку теорії екологічного виховання в дошкільній педагогіці та можуть бути використані для вдосконалення змісту і методів екологічної освіти дітей дошкільного віку.

*Практичне значення одержаних результатів*: матеріали магістерської роботи можуть бути використані студентами педагогічних спеціальностей під час підготовки до занять, а також вихователями закладів дошкільної освіти у практичній діяльності з метою підвищення рівня екологічної

культури дітей через організацію дослідницько-пошукової діяльності в природному середовищі.

*Апробація результатів роботи:*

Ільчишин О. Дослідницько-пошукова діяльність дошкільників у природі як засіб формування екологічної культури. *Магістерський вісник ТНПУ*. 2025. № 44. С. 157-160.

Експериментальна база дослідження: ТОВ «Пташеня. Дитячий простір» м.Львів

Обсяг і структура роботи: дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків. Загальний обсяг роботи становить 81 сторінку, з них – 70 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 61 позицію.

## **РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

### **1.1. Сутність та структура екологічної культури дошкільника**

У сучасних умовах стрімкого погіршення стану довкілля дедалі більше уваги приділяється формуванню екологічної культури особистості вже з раннього віку, що обумовлює необхідність екологічного виховання дітей ще на етапі дошкільного дитинства. Такий підхід знаходить своє відображення в оновленому Базовому компоненті дошкільної освіти України, де екологічна культура визнається важливою складовою базису особистісної культури дошкільника [3]. Це свідчить про те, що саме в дошкільному віці закладаються перші уявлення про взаємозв'язки у природі, розвивається чутливість до краси довкілля, формується емоційно-позитивне ставлення до природи та усвідомлення необхідності її збереження.

У численних наукових працях провідних українських дослідників, таких як І. Білан, Н. Горопаха, В. Зебзеєва, Л. Іщенко, Н. Кот, Н. Лисенко, Л. Лупійко, Л. Маршицька, С. Ніколаєва, З. Плохій, Н. Рижова, Г. Тарасенко та ін., розкривається сутність, мета і завдання екологічного виховання в умовах закладу дошкільної освіти. Вони акцентують увагу на необхідності формування у дітей цілісного, емоційно забарвленого образу природи, який базується не лише на знаннях, але й на особистісному досвіді взаємодії з природним середовищем. Науковці визначають ефективні методи, засоби та форми організації освітнього процесу, спрямовані на розвиток екологічної культури: спостереження, дослідницька діяльність, екологічні ігри, творчі завдання, екскурсії, робота на природі, догляд за рослинами й тваринами.

Аналіз психолого-педагогічної літератури (Г. Беленька, Л. Буц, Л. Гаращенко, Т. Науменко, О. Половіна, Н. Приходько, Л. Скрипка) свідчить про те, що в процесі освітньої діяльності закладів дошкільної освіти відбувається закладення основ екологічної культури, формуються перші уявлення про закономірності навколишнього світу, відбувається розвиток здатності дітей усвідомлювати свою роль у природному середовищі.

Екологічні знання, які подаються дітям, повинні бути доступними, системними, логічно послідовними та взаємопов'язаними, аби сприяти розумінню найважливіших природних зв'язків і закономірностей. У такий спосіб, екологічне виховання дошкільнят є важливою умовою формування гармонійної, відповідальної, морально зрілої особистості, яка усвідомлює необхідність дбайливого ставлення до навколишнього світу й готова до активної участі у збереженні природи.

На думку З. Плохій [45], дошкільний вік є особливо чутливим і сприятливим періодом для здійснення екологічного виховання, оскільки саме в цей час відбувається формування основ поведінкової культури дитини у взаємодії з природою. Водночас цей етап розвитку визначається активним засвоєнням норм, правил та моделей екологічно доцільної поведінки, що є складовими екологічної культури дошкільника. Зокрема, особливої уваги потребують діти старшого дошкільного віку, у яких починає формуватися наочно-образне мислення. Завдяки цьому мисленнєвому механізму вони здатні встановлювати елементарні зв'язки між об'єктами та явищами навколишнього світу, набувають досвіду емоційного спілкування з природою, що є важливим чинником становлення екологічної свідомості та внутрішнього ставлення до природи як до цінності.

Розглядаючи сутність екологічної культури дошкільника, важливо осмислити і взаємопов'язати основоположні поняття, що розкривають її зміст і структуру, зокрема: «екологічна культура», «екологічне виховання», «екологічно доцільна поведінка». Саме ці поняття дозволяють глибше зрозуміти, з яких елементів складається екологічна культура, як вона формується та реалізується у практичній діяльності дітей.

Екологічна культура дошкільника – це інтегрована якість особистості, що поєднує знання про природу, емоційно-ціннісне ставлення до неї, а також здатність до екологічно доцільної поведінки. Вона виявляється у ставленні дитини до об'єктів живої та неживої природи, у бажанні доглядати за ними, не завдавати шкоди довкіллю, а навпаки – бути активним учасником у

збереженні природи. Важливо, що екологічна культура не обмежується лише знаннями або зовнішніми формами поведінки – вона має внутрішню структуру, в якій емоційно-мотиваційні, когнітивні та поведінкові компоненти тісно взаємодіють між собою [58, с. 165].

Поняття «екологічне виховання» тісно пов'язане із процесом формування екологічної культури. Воно охоплює цілеспрямовану педагогічну діяльність, спрямовану на формування у дітей системи знань про природу, розвиток емоційної чутливості до її об'єктів, формування етичних норм взаємодії з довкіллям, а також на розвиток практичних навичок поведінки у природному середовищі. Таким чином, екологічне виховання виступає важливим засобом становлення основ екологічної культури в дошкільному віці.

У структурі екологічної культури дошкільника особливе місце належить поняттю «екологічно доцільна поведінка». Це така поведінка, яка ґрунтується на свідомому, бережливому ставленні до природи, прагненні уникати дій, що можуть завдати їй шкоди. Для дошкільника це може проявлятися у простих, але значущих діях: не ламати гілки дерев, не рвати без потреби квіти, не смітити, дбати про тварин, поливати рослини, допомагати дорослим у природоохоронних справах. Такі дії, що спираються на відповідні знання, внутрішню мотивацію та сформовану установку на добро в ставленні до природи, є показниками сформованої екологічної культури [12].

Варто підкреслити, що екологічна культура дошкільника не виникає стихійно. Вона потребує систематичного педагогічного супроводу, створення відповідного предметно-розвивального середовища, залучення дітей до активної пізнавальної, дослідницької, художньої та практичної діяльності в природі. Формування цієї культури тісно пов'язане з емоційною сферою дитини, з її здатністю співпереживати, радіти красі природи, відчувати відповідальність за свої вчинки стосовно неї.

Поняття екологічна культура має багатовимірний характер і в науковій

літературі трактується з різних позицій – філософської, педагогічної, психологічної, соціальної тощо. Ось кілька авторитетних трактувань, які допоможуть глибше зрозуміти сутність цього поняття.

Так В. Крисаченко розглядає екологічну культуру як здатність людини відчувати цілісність живого світу, гармонізувати свої потреби з природним середовищем, усвідомлювати відповідальність за стан довкілля. На його думку, екологічна культура – це форма суспільної свідомості, що відображає екологічні знання, моральні цінності й способи поведінки у природному середовищі [30, с. 21].

Гладун Тетяна трактує екологічну культуру як результат засвоєння суспільного досвіду взаємодії людини з природою, що включає в себе етичні, естетичні, пізнавальні та практичні елементи. На думку вченої, екологічна культура формується через виховання, освіти та особистий досвід дитини в природному середовищі [13].

А. Дмитренко вважає, що екологічна культура починає формуватись саме в дошкільному віці й проявляється як осмислено правильне ставлення дитини до природи. На її думку, це не лише знання про навколишній світ, а й емоційне сприйняття природи, яке стимулює бажання діяти екологічно відповідально [17].

Л. Загородня підкреслює, що екологічна культура є частиною загальнолюдської культури й охоплює систему цінностей, ідеалів, знань, що регулюють взаємини людини з природою. Вона включає моральну та практичну готовність діяти на користь збереження природи [18, с.7].

О. Максимова [35] акцентує увагу на важливості дошкільного віку як сенситивного періоду для формування основ екологічної культури. Вона підкреслює, що екологічна культура в цьому віці проявляється у ставленні до природи, яке дитина виявляє у повсякденній діяльності: грі, спостереженні, догляді за живими об'єктами.

Узагальнюючи результати наукових досліджень, поняття «екологічна культура дітей дошкільного віку» розглядаємо як динамічний процес набуття

дитиною знань, формування відповідних умінь і навичок, що забезпечують усвідомлене, відповідальне та гармонійне ставлення до природи й способів взаємодії з нею. Екологічна культура є не лише сукупністю правил поведінки, а відображає глибоке внутрішнє ставлення до світу природи як до цінності.

На основі поглядів провідних науковців виокремлюємо низку характерних ознак екологічної культури дошкільника. По-перше, це системні екологічні знання про природні явища, їхні взаємозв'язки й закони функціонування біосфери. По-друге, екологічна культура включає глибоке емоційно-ціннісне ставлення до довкілля, яке проявляється у щирому захопленні красою природи та внутрішній мотивації берегти її. По-третє, дитина набуває практичних умінь екологічно доцільної поведінки – у грі, спостереженнях, догляді за рослинами й тваринами, а також у повсякденних побутових ситуаціях. По-четверте, сформоване почуття відповідальності за стан навколишнього середовища стимулює малюка не лише уникати шкоди природі, а й активно долучатися до її охорони.

Ураховуючи викладене, екологічну культуру дошкільника можна визначити як інтегровану особистісну характеристику, яка включає три взаємопов'язані складові: пізнавальну (знання й уявлення про природу), емоційно-ціннісну (цінності, переконання, емоційне ставлення) та діяльнісну (навички та вміння екологічно доцільної поведінки). Саме таке поєднання забезпечує гармонійний розвиток дитини, готової до усвідомленої взаємодії з природним середовищем.

Зокрема, О.Маланчук підкреслює, що для формування екологічної культури в закладах дошкільної освіти важливо забезпечити дітям розвивальне природне середовище, яке відповідає санітарно-гігієнічним, психолого-педагогічним і естетичним вимогам. У такому середовищі діти вчаться розуміти природні явища, дотримуватися правил природокористування, розвивають емоційно-ціннісне ставлення до живих об'єктів і набувають навичок природоохоронної поведінки [36].

Отже, екологічна культура дошкільника – це не просто сукупність знань або окремих навичок, а інтегрований процес становлення особистості, в основі якого лежать глибокі знання про природу, ціннісні орієнтації, практичні вміння та внутрішня готовність відповідально ставитися до довкілля.

Як зазначає Н. Лисенко [33], зміст екологічної освіти дітей дошкільного віку передусім має бути зосереджений на формуванні внутрішньої мотивації до пізнання та збереження природи. Екологічні знання мають не лише залишатися на рівні інформації, а й інтегруватися в повсякденну діяльність дитини, бути практично значущими і стимулювати до відповідальної поведінки у природному середовищі. У цьому контексті екологічна культура розглядається як органічна частина загальнолюдської культури, що формується як у процесі формальної (освітньої) діяльності, так і завдяки неформальним впливам – сім'ї, соціуму, медіа, спілкуванню з природою.

Серед ключових завдань екологічного виховання дошкільників варто виокремити розвиток естетичного сприйняття краси природи, формування особистісного ставлення до неї, осмислення взаємозв'язків у природному середовищі, засвоєння основ екологічної грамотності, включаючи знання про історію, культуру, традиційну медицину свого краю. Не менш важливо формувати стійке прагнення до збереження власного здоров'я і здоров'я інших людей, розвивати інтерес до народної мудрості, яка у своїх афоризмах і приказках пропагує дбайливе ставлення до природи. Також необхідно виховувати в дітей щиру любов до тварин і рослин, бажання доглядати за ними та активно заперечувати жорстоке поводження або знищення живої природи. Усе це має супроводжуватися заохоченням пізнавального інтересу до навколишнього світу та набуттям практичних навичок екологічної поведінки.

У межах нашого дослідження сутність та структура екологічної культури дошкільника розкриваються через низку взаємопов'язаних завдань,

які, за поглядами Г. Беленької, мають забезпечити цілісне формування в малюка екологічної свідомості й поведінки. Перш за все, дитина повинна набути досвід емоційного контакту з довкіллям, навчитися «читати» настрій природи та відчувати її стан. Паралельно формується естетичне сприйняття навколишнього світу – здатність розрізняти й цінувати красу у рослинах, тваринах і природних ландшафтах. Це емоційно-ціннісне ядро культури доповнюється стимулюванням прагнення виражати свої враження художніми засобами: малюнками, ліпленням, ігровими інсценівками, що сприяє глибшому переживанню екологічних тем [5].

Другим важливим блоком завдань є засвоєння базових природничих і екологічних знань. Дошкільник знайомиться з головними законами природи, отримує уявлення про природні процеси, властивості об'єктів живої та неживої природи, засвоює елементарні правила природокористування. Ця когнітивна складова доповнюється розвитком допитливості й спостережливості: дитина вчиться помічати зміни в довкіллі, ставити запитання, шукати відповіді через спостереження й прості досліди.

Третій аспект – формування практичних умінь екологічно доцільної поведінки. Дошкільник засвоює етичні та безпечні принципи взаємодії з природою: догляд за рослинами і тваринами, охорона первоцвітів, допомога птахам узимку, а також правила поведінки під час стихійних лих, перебування біля водойм чи в лісі. Важливо, що ці вміння поєднуються з внутрішнім почуттям відповідальності за збереження довкілля та бажанням активно долучатися до природоохоронних справ.

На думку Ю. Волинець, екологічна культура дошкільника передбачає розвиток здатності оцінювати екологічний стан рідного краю, усвідомлювати власне й чуже ставлення до довкілля, а також розв'язувати прості проблемні ситуації екологічного змісту. У результаті інтеграції емоційно-ціннісного, когнітивного й діяльнісного компонентів дитина набуває внутрішньої готовності жити в гармонії з природою, спираючись на знання, цінності й практичні навички, що складають структуру її екологічної культури [9].

Отже, екологічна культура дошкільника є цілісною якістю особистості, що ґрунтується на гармонійному поєднанні когнітивного, емоційно-ціннісного та діяльнісного компонентів. Когнітивна складова забезпечує дитині системні знання про природу, її явища та закони, емоційно-ціннісна формує щире захоплення красою довкілля і внутрішню мотивацію до його збереження, а діяльнісна – надає практичні навички екологічно доцільної поведінки в повсякденному житті.

Реалізація цих компонентів через продуману систему завдань – від емоційного контакту з природою до розв’язання простих екологічних проблем – створює в дошкільника міцний фундамент екологічної свідомості та відповідальності. Саме такий підхід дозволяє виховати маленьку людину, здатну не лише усвідомлювати цінність довкілля, а й активно долучатися до його збереження, що є запорукою сталого розвитку та гармонійного співіснування людини й природи.

## **1.2. Психолого-педагогічні особливості формування екологічної культури у дітей дошкільного віку**

Формування екологічної культури у дітей дошкільного віку потребує урахування їхніх вікових та індивідуальних особливостей, зокрема емоційного сприйняття, наочно-образного мислення та природної активності у пізнавальній діяльності. На цьому етапі надзвичайно важливо забезпечити узгодженість між знаннями про навколишнє природне середовище та діяльністю дитини в ньому, створюючи умови для особистісного залучення дитини до екологічного досвіду.

Розвиток екологічної культури на ранньому віковому етапі розглядається як цілеспрямований процес організованої взаємодії учасників освітнього середовища дошкільного закладу, спрямованої на формування у дітей дошкільного віку базових уявлень про природу, Всесвіт і місце людини в ньому, розвиток умінь дбайливо ставитися до природних ресурсів,

виконувати прості дії природоохоронного змісту, а також формування ціннісного ставлення до довкілля.

Уже на початковому етапі дошкільного дитинства діти активно знайомляться з об'єктами живої та неживої природи, встановлюють прості зв'язки між ними, навчаються помічати зміни в природі та пояснювати деякі з них. Вони здатні називати знайомі рослини, тварин, комах, розпізнавати ознаки певних об'єктів довкілля, що свідчить про формування перших екологічних уявлень.

Як зазначає О. Костюк, сприймання навколишньої дійсності у дітей дошкільного віку формується на основі накопичення сенсорного досвіду. Завдяки чуттєвому відображенню природи у свідомості дитини формуються яскраві наочно-образні уявлення, які стають основою для подальшого узагальнення та систематизації знань про навколишній світ. Саме через безпосередній контакт із природними об'єктами активізується діяльність кори головного мозку, зосереджена на предметі сприймання, а інші елементи довкілля виконують фонову функцію [29].

Уявлення, що виникають на основі відчуттів та сприйняття, є першою формою узагальнення природного досвіду дитини. Вони стають підґрунтям для формування системи елементарних природничих понять, що закладають основи наукової картини світу та сприяють пізнанню закономірностей природних явищ.

Дослідження Т. Поніманської свідчать, що ефективність сприймання природних об'єктів і явищ на дошкільному етапі значною мірою залежить від здатності дитини виділяти істотні ознаки серед різноманіття вражень. Чим молодша дитина, тим важче їй абстрагуватися від другорядних, але емоційно привабливих рис об'єкта, і тим більшу роль у цьому процесі відіграє педагогічне керівництво [46, с. 54].

Однією з основних психологічних особливостей дітей дошкільного віку є їхнє наочно-образне мислення, яке значною мірою обумовлює спосіб сприйняття навколишнього світу. Діти цього віку здатні сприймати

інформацію про природу через конкретні образи та переживання, тому їхнє ознайомлення з екологічними поняттями повинно базуватись на яскравих образах, демонстраціях, дослідах і спостереженнях. Завдяки таким методам дитина активно взаємодіє з навколишнім середовищем, формує перші уявлення про природні явища, зв'язки між об'єктами живої і неживої природи [53].

У цей період у дітей починають формуватись початкові уявлення про закономірності природи, хоча ці уявлення ще є поверхневими та елементарними. Малюки можуть розпізнавати тварин, птахів, рослини, а також починають розуміти основні природні явища, такі як погода чи сезонні зміни. Однак, для повноцінного розуміння глибинних зв'язків і закономірностей природи їм ще потрібен час і досвід.

Ще однією важливою психологічною особливістю є емоційне ставлення дітей до природи. Діти цього віку мають сильний емоційний зв'язок з навколишнім світом, вони захоплюються красою природи, цікавляться тваринами, рослинами і природними явищами. Це емоційне сприйняття природи є основою для розвитку у дитини позитивного ставлення до екологічних проблем і готовності до активних дій щодо її охорони та збереження. Формування таких емоційно-ціннісних орієнтацій важливо забезпечити через безпосереднє спілкування з природою, заохочення до спостережень, а також через надання дітям можливості доглядати за рослинами, тваринами і брати участь у природоохоронних заходах.

Що стосується пізнавальної діяльності, то у дітей дошкільного віку спостерігається схильність до конкретного сприйняття і наочних дій. Вони здатні засвоювати знання через безпосередні спостереження, маніпулювання предметами, участь у різноманітних іграх і дослідах. Таким чином, процес формування екологічної культури у дітей має включати не лише теоретичні знання, а й практичні уміння та навички, які сприяють розвитку активного ставлення до природи. Навчання дітей правилам природокористування, поведінці, сприятливій для природи, формування екологічної свідомості має

бути організовано через активні та ігрові методи, що відповідають особливостям їхнього сприйняття [29].

Ще однією важливою складовою є інтегрованість навчання. У дітей дошкільного віку формування екологічної культури має бути багатограним і всебічним. Враховуючи наочно-образний тип мислення дітей, інтеграція екологічних знань із різними аспектами діяльності дозволяє створити цілісне сприйняття природи. Знання про природу Землі, космосу, живі істоти, екосистеми мають бути поєднані з вивченням локальних природних об'єктів і явищ, що допомагає дітям краще орієнтуватися в природному середовищі та краще розуміти значення різних природних процесів.

Для ефективного формування екологічної культури необхідно створювати спеціальне розвивальне середовище. Важливо, щоб у дошкільному закладі були створені умови для організації пізнавальної діяльності, яка базується на інтерактивних методах навчання, що включають як традиційні, так і нові форми діяльності. Врахування психолого-педагогічних, санітарно-гігієнічних та естетичних умов є важливим для підтримання інтересу дітей до природи і стимулювання їхньої активності.

Отже, психологічні особливості формування екологічної культури у дітей дошкільного віку визначають специфіку педагогічних підходів до їхнього навчання та виховання. Врахування цих особливостей дозволяє створити оптимальні умови для розвитку в дітей позитивного ставлення до природи, необхідних знань, умінь та навичок, що сприятимуть формуванню екологічної свідомості і культури.

Як зазначає О. Шиян [60], важливу роль у формуванні екологічної культури відіграє мислення дітей. У цьому віці домінує наочно-образне мислення, що обумовлює потребу в поданні інформації про природу в доступній, зрозумілій для дитини формі. Для малюків важливо бачити, чути і відчувати природу через безпосереднє сприйняття об'єктів навколишнього світу. Знання про природу мають бути дієвими та інтегрованими в діяльність дитини, щоб вони стали частиною її повсякденного досвіду.

Щодо розуміння природних зв'язків, то на початкових етапах розвитку діти здатні розпізнавати природні явища, однак їхнє розуміння цих явищ є поверхневим. Малюки можуть називати та ідентифікувати об'єкти природи, але ще не завжди можуть пояснити глибокі закономірності їх існування та взаємозв'язки між ними.

Сприйняття інформації також має свої особливості в цьому віці. Діти охоче сприймають конкретні та яскраві знання про природу, наприклад, про тварин, рослини, природні явища. Вони легко запам'ятовують прості факти та фактично створюють перші екологічні уявлення. Однак складніші, абстрактні поняття, такі як екологічні процеси або глобальні природні зміни, ще важко сприймаються дітьми цього віку.

Особливо важливою є емоційна складова сприйняття. Діти цього віку мають позитивне емоційно-ціннісне ставлення до природи та її об'єктів. Це ставлення формується через безпосередні переживання та емоційні враження, які вони отримують під час спостережень за природними явищами. Вони можуть висловлювати своє захоплення від побаченого або відчутого, що сприяє розвитку глибшого ставлення до навколишнього середовища [53].

Також важливим аспектом є формування практичних умінь і навичок. Діти ознайомлюються з основними правилами природокористування, навчанням дбайливого ставлення до природи та розвитку природоохоронних навичок. Вони не тільки спостерігають за природними процесами, а й активно взаємодіють з довкіллям: доглядають за рослинами, допомагають тваринам, беруть участь у природоохоронних заходах. Це дозволяє їм закріплювати отримані знання та вміння через практичну діяльність.

Інтегрованість в процесі формування екологічної культури є ще однією важливою особливістю. Оскільки уявлення дітей про природу формуються на основі конкретних спостережень та дій, важливо, щоб зміст екологічної освіти був цілісним. Для цього використовуються підходи, які поєднують знання про природу на рівні Землі, космосу та історії рідного краю. Така інтеграція дозволяє зробити навчання не тільки більш змістовним, а й

цікавим для дітей, адже вони мають змогу порівнювати, досліджувати й вивчати природу в різних її аспектах.

Отже, узагальнюючи результати аналізу психолого-педагогічних особливостей формування екологічної культури у дітей дошкільного віку, можна зробити висновок, що саме дошкільний вік є сенситивним періодом для засвоєння основ екологічної культури та набуття первинного досвіду взаємодії з природним довкіллям. На цьому етапі активно формуються уявлення дитини про навколишній світ, розвиваються емоційно-ціннісне ставлення до природи, елементи екологічної свідомості, навички екологічно доцільної поведінки. Важливу роль у цьому процесі відіграють психологічні особливості дошкільників: висока пізнавальна активність, образне мислення, емоційна вразливість, схильність до наслідування дорослих. Педагогічне керівництво має бути цілеспрямованим, системним та орієнтованим на створення розвивального середовища, що сприяє гармонійному поєднанню знань, емоційного досвіду та практичної діяльності дітей у природі. Формування екологічної культури дошкільників можливе за умови впровадження особистісно орієнтованого підходу, використання активних методів навчання, зокрема дослідницько-пошукової діяльності, яка забезпечує глибоке пізнання природи та виховання дбайливого ставлення до неї.

### **Висновки до першого розділу**

Аналіз наукових джерел дозволив визначити, що екологічна культура дітей дошкільного віку є інтегрованим особистісним утворенням, яке включає знання про природу, ціннісне ставлення до неї та відповідну поведінку в довкіллі. Вона формується як результат цілеспрямованого педагогічного впливу, що спирається на особливості дошкільного віку, природну допитливість дітей, емоційне сприйняття світу та прагнення до активної взаємодії з навколишнім середовищем.

Структура екологічної культури дошкільника охоплює пізнавальний

(система знань про природу та екологічні зв'язки), емоційно-ціннісний (позитивне ставлення до природи, усвідомлення її цінності), та поведінковий (екологічно доцільна діяльність, дотримання норм природоохоронної поведінки) компоненти. Ці компоненти тісно взаємопов'язані й взаємодоповнюють один одного, забезпечуючи цілісність екологічного розвитку дитини.

Особливості формування екологічної культури у дошкільників полягають у необхідності врахування їх вікових можливостей, провідної ігрової діяльності, емоційного забарвлення пізнання та важливості прикладу дорослих. Педагогічна підтримка, створення розвивального середовища, інтеграція екологічного змісту в різні види діяльності – є провідними умовами успішного формування екологічної культури.

Отже, теоретичне осмислення проблеми дає змогу стверджувати, що ефективне формування екологічної культури дітей дошкільного віку потребує системного, комплексного підходу, з урахуванням психологічних особливостей дітей, а також активного залучення їх до дослідницько-пошукової діяльності.

## **РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНИЦЬКО-ПОШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

### **2.1. Зміст та структура дослідницько-пошукової діяльності**

У контексті сучасних освітніх тенденцій, важливим напрямом у діяльності закладів дошкільної освіти стає впровадження дослідницько-пошукової роботи. Це новий вектор педагогічної взаємодії, що відповідає вимогам суспільства до розвитку самостійної, мислячої, екологічно свідомої особистості вже на етапі дошкільного дитинства. Ознайомлення дітей з природним довкіллям через організацію дослідницької діяльності сприяє поглибленню інтересу до світу, розширенню уявлень про навколишнє середовище, а також формуванню навичок пізнавальної самостійності.

Дослідницько-пошукова діяльність у дошкільному віці – це особливий тип пізнавальної активності, який включає в себе цілеспрямовані спостереження за природними об'єктами, вивчення явищ і процесів у спеціально створених для цього умовах. Її організація передбачає використання методів і прийомів, що стимулюють інтелектуальний розвиток дитини, активізують пізнавальні мотиви та забезпечують природовідповідний підхід до навчання. У межах такої діяльності діти набувають первинного досвіду дослідництва, розвивають вміння аналізувати, робити висновки, узагальнювати результати власних спостережень [55].

Створення у закладі дошкільної освіти пізнавально-розвивального середовища є необхідною умовою ефективного впровадження дослідницького підходу. Таке середовище має бути насиченим природними матеріалами, дидактичними засобами, приладами для спостереження, експериментування та фіксації результатів. Завдяки цьому у дітей формується здатність досліджувати природні явища, активно залучатися до експериментальної діяльності, що, у свою чергу, викликає позитивні емоції, задоволення від відкриттів, бажання дізнаватися більше.

Як зазначають педагоги-практики, дослідницько-пошукову діяльність доцільно розпочинати вже у молодшому дошкільному віці. Діти цього віку виявляють вроджену допитливість, з захопленням досліджують властивості природних об'єктів: спостерігають за водою, її змінами у різних станах, граються з повітрям, створюючи рух за допомогою паперових виробів, експериментують із снігом, льодом, ґрунтом тощо. Важливо не лише надавати дітям можливість експериментувати, а й супроводжувати їхню діяльність методично вивіреном педагогічним супроводом, який включає етапи постановки пізнавальних завдань, організації практичної діяльності, обговорення результатів і формулювання висновків [11].

Аналіз наукових підходів, зокрема досліджень І. Карапузової [25, с. 98], підтверджує важливість залучення дітей дошкільного віку до дослідницької діяльності. Здобутий у цей період досвід сприяє не лише формуванню самостійності, а й розвитку творчого потенціалу, що є основою подальшого успішного навчання в школі. Вчені зазначають, що саме в проміжку від трьох до десяти років дитина найбільш активно освоює навколишній світ, формує ключові життєві компетенції, тому організація пізнавально-дослідницької діяльності в цей час має особливе значення.

Щоб глибше зрозуміти зміст і специфіку дослідницької активності дітей дошкільного віку, доцільно розглянути змістовне наповнення таких понять, як «дослідницька діяльність», «дослідницько-пошукова діяльність», «експериментально-дослідницька діяльність» та «дослід».

Поняття «дослідницька діяльність» зазвичай розглядається як форма діяльності, спрямована на розв'язання творчого або проблемного завдання, яке не має наперед визначеного результату. Іншими словами, це процес пізнання, в якому дитина самостійно шукає відповіді на питання, що її цікавлять, залучаючи уяву, логіку, емоційно-вольову сферу. Цей процес є водночас актом мислення, інтуїтивного передбачення та практичного випробування гіпотез [43].

У науковій літературі дослідницька діяльність трактується також як різновид пізнавальної активності, що інтегрує пошукову поведінку та самостійну творчу роботу. Однією з ключових її особливостей є нерозривний зв'язок із виконанням творчих завдань. Водночас така діяльність, особливо на дошкільному етапі, має здійснюватися під методичним супроводом педагога, який спрямовує, стимулює, заохочує, але не обмежує ініціативу дитини [47].

На думку низки дослідників, зокрема К. Крутій [32], дитяча дослідницька активність – це форма практичної взаємодії з навколишнім світом, у якій дитина через особисті відкриття й експериментування здобуває реальне уявлення про закони природи. Натомість Н. Лисенко [34] акцентує увагу на тому, що організована педагогом дослідницька діяльність не лише збагачує дитину знаннями, а й формує вміння самостійно ці знання здобувати в майбутньому, завдяки вирішенню проблемних ситуацій, пошуку нестандартних рішень, участі в елементарних перетворювальних діях.

Узагальнюючи вищезазначене, дослідницьку діяльність дітей дошкільного віку можна визначити як одну з форм творчої активності, що реалізується під керівництвом педагога та спрямована на формування екологічних знань і розвиток дослідницьких умінь і навичок. Цей вид діяльності має складну внутрішню структуру, що включає мотиваційно-ціннісні, когнітивні та поведінкові компоненти, тісно пов'язані із психічним розвитком дитини.

Л. Іщенко наголошує на тому, що дослідницька діяльність стає можливою лише за умови наявності дослідницької активності – природного стану дитини, який супроводжується активною пізнавальною поведінкою і створює сприятливе середовище для розвитку дослідницьких здібностей. Саме ці здібності, що ґрунтуються на індивідуальних психофізіологічних та особистісних якостях, забезпечують ефективність процесу здобуття й осмислення нової інформації [22, с.77].

У структурі мотивації до дослідницько-пошукової діяльності провідне місце, за словами дослідниці, займають мотиви безкорисливої допитливості, інтересу до нового, прагнення до самостійного відкриття. Також значущими є мотиви, пов'язані із задоволенням від процесу дослідження та схильністю до експериментування. Соціальні або зовнішні мотиви виступають допоміжними, але не менш важливими чинниками у підтримці дослідницької поведінки [22, с.78].

Дослідницькі здібності, згідно з цим підходом, проявляються в глибокому та міцному опануванні дитиною прийомів дослідницької діяльності, що передбачає здатність користуватись елементами наукового методу – спостереженням, висуванням гіпотез, практичним експериментуванням, аналізом та узагальненням результатів.

І. Козубовська та О. Товканець окреслює загальну логіку формування дослідницької активності в онтогенезі, виділяючи кілька етапів. На ранньому віковому рівні пізнавальна активність виявляється у вигляді мимовільної уваги, що супроводжується орієнтовно-дослідницькою поведінкою. Це закладає підґрунтя для інтуїтивного пізнання та мимовільного запам'ятовування.

У віці від трьох до п'яти років у дітей інтенсивно розвивається допитливість, яка проявляється у прагненні ставити питання, висловлювати припущення та досліджувати все незнайоме. У цьому віковому періоді дослідницька активність набуває більшої усвідомленості і спрямованості.

У п'яти-шестирічному віці з'являється вибірковість інтересів: дитина починає зосереджуватись на певному колі проблем, які її особливо цікавлять. Її дослідницька активність набуває рис цілеспрямованості, прагнення до відкриттів, осмислення причинно-наслідкових зв'язків. Характерним стає прагнення до вирішення суперечностей, самостійне формулювання нових проблемних питань, а також здатність бачити проблему у звичних речах. Невдачі в дослідженні часто не знижують активність, а навпаки – посилюють інтерес і підвищують мотивацію до пізнання [49].

Як зазначає О. Савенков, необхідною умовою розвитку дослідницької активності дитини є формування її суб'єктної позиції, що виявляється у здатності висувати й реалізовувати гіпотези щодо вирішення певної проблеми в умовах різноманітної пошукової діяльності й експериментування [50, с. 4].

С. Діхтяренко трактує дослідницьку діяльність як творчу активність особистості, спрямовану на самостійний пошук та розв'язання різноманітних проблемних завдань і ситуацій, що сприяє розвитку пізнавальної активності, критичного й логічного мислення, процесів абстрагування та узагальнення [16, с. 179]. Саме завдяки пошуковій діяльності в дитини формуються інтелектуальні, природоохоронні, орієнтувальні та інші вміння. Водночас мета дослідницької діяльності відрізняється від інших видів активності, оскільки вона спрямована безпосередньо на здобуття нового знання.

На думку І. Карапузової, дослідницька діяльність має чуттєво-практичний характер, адже органічно поєднує теоретичне знання та практичне вміння. Вихователь разом із дітьми може досліджувати явища чи властивості об'єктів, змінювати умови дослідження, варіювати ситуації, застосовувати різні способи впливу. Завдяки цьому діти мають можливість пізнавати те, що в об'єктивній реальності часто є недоступним для безпосереднього спостереження. Така діяльність особливо цінна, адже виконує важливі пізнавальні функції — дає змогу виявити приховані зв'язки між явищами, глибше проникнути в суть природних процесів [25, с. 97]. Вона стає джерелом не лише нових знань, а й емпіричного пізнання навколишнього світу, стимулом до розвитку пізнавальних інтересів дітей.

І. Карук визначає пошуково-дослідницьку діяльність дітей дошкільного віку як цілеспрямовану, активну й творчу діяльність, що має на меті усвідомлення навколишнього середовища, встановлення взаємозв'язків між його об'єктами й явищами, їх впорядкування та систематизацію [26, с. 3]. Така діяльність є одним із ключових шляхів до активізації інтересу дітей до

навчального матеріалу, створення умов для їх всебічного розвитку – інтелектуального, творчого, морального. Водночас вона сприяє формуванню у дитини ціннісного ставлення до природи та навколишнього середовища. Учений акцентує, що діти орієнтовані на пізнання світу, на дослідження об'єктів і явищ, прагнуть не лише спостерігати, а й взаємодіяти: доторкнутися, понюхати, іноді навіть скуштувати предмет. У дошкільному віці дитина не просто фіксує ознаки предмета, а й прагне встановити зв'язки між ним і довідками, усвідомити причини того чи іншого явища. Саме тому важливо підтримувати інтерес малюка й поступово вести його від безпосереднього знайомства з об'єктом до глибшого осмислення й розуміння [27, с. 4].

О. Сорочинська вважає, що поряд із дослідницькою діяльністю для дошкільників характерна і «експериментально-дослідницька діяльність» як форма вивчення, пізнання та спостереження за явищами природи у спеціально створених умовах. Вона сприяє активізації самостійної діяльності дітей, розвитку їх пізнавальних інтересів завдяки використанню різноманітних методів і прийомів роботи. Такий вид діяльності передбачає розв'язання дітьми проблемних ситуацій шляхом проведення дослідів та нескладного експериментування. У процесі цієї роботи діти використовують власний чуттєвий досвід, самостійно аналізують результати, роблять висновки, пізнаючи сутність навколишніх явищ [57, с. 7–8].

Погляди О. Сорочинської доповнює С. Діхтяренко, який трактує дослідно-експериментальну діяльність дошкільників як своєрідний феномен, інноваційну педагогічну технологію. Її суть полягає у стимулюванні дітей до самостійного проведення дослідів з об'єктами природи, навколишнього середовища, побутовими предметами. Така діяльність спонукає до конструктивних дій, сприяє формуванню вмінь узагальнювати результати та робити висновки [16, с. 180].

Близьким за змістом до вищеназваних є поняття «дослідницько-пошукова діяльність», яке також передбачає розв'язання дітьми різних ситуацій через експериментування та досліди, що базуються на особистому чуттєвому досвіді. У цьому процесі дитина аналізує результати власної діяльності, намагається усвідомити їх і зрозуміти сутність явищ, що спостерігаються [60, с. 6].

Результатом дослідницької діяльності має стати сформована у дітей дослідницька компетентність. Аналізуючи погляди М. Головань, можна визначити дослідницьку компетентність як особистісне утворення, що виявляється у готовності та здатності дитини до впровадження активної дослідницької діяльності [14].

До типових елементів дослідницької компетентності дослідниця відносить такі вміння:

- здійснення цілепокладання, тобто вміння визначати мету діяльності;
- цілеспрямоване виконання, що передбачає усвідомлення предмета, вибір засобів діяльності та реалізацію запланованих дій;
- рефлексію, яка полягає в аналізі результатів діяльності та їх співвідношенні із поставленою метою [14, с. 57].

Є. Сипчук також розглядає дослідницьку компетентність як особистісне утворення, що проявляється у мотивації, готовності та здатності до реалізації активної дослідницької діяльності [56].

Науковці підкреслюють, що дослідницька компетентність включає здатність до пошуку, виявлення пізнавальної активності, аналізу отриманих результатів, їх оцінки й прогнозування подальших дій. На основі такої діяльності у дітей формується система стійких знань, умінь і навичок, які є основою для подальшого інтелектуального розвитку.

На думку М. Головань, дослідницька компетентність – це цілісна, інтегративна якість особистості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід дослідницької діяльності, ціннісні ставлення та особистісні якості. Вона проявляється у готовності й здатності здійснювати дослідницьку

діяльність з метою здобуття нових знань через використання методів наукового пізнання, застосування творчого підходу в цілепокладанні, плануванні, прийнятті рішень, аналізі та оцінці результатів [14, с. 56]. Цю позицію підтримує також О. Сорочинська, яка наголошує, що дослідницька компетентність передбачає володіння знаннями, уміннями та способами організації дослідницької діяльності [57].

Аналіз наукових джерел дає змогу стверджувати, що дослідницька компетентність передбачає сформованість у дитини таких якостей: здатність досліджувати об'єкти й явища навколишнього світу, узагальнювати отримані результати, здійснювати спостереження, виявляти пізнавальний інтерес, організовувати пошукову діяльність, самостійно знаходити відповіді на поставлені запитання, тобто формувати якості дослідника.

У процесі ознайомлення дітей із природою й суспільством важливе значення має організація пошукової діяльності, що сприяє розвитку самостійності та засвоєнню знань про довкілля. Ефективним засобом впливу дитини на об'єкти з метою їх вивчення є дослід. Під час його проведення активізується практична діяльність, формується вміння словесно обґрунтовувати свої дії, посилюється чуттєве сприйняття та розумова діяльність. Це, своєю чергою, забезпечує глибину, міцність і повноту засвоєних знань. Саме дослідницька діяльність є найефективнішим засобом забезпечення цілісного сприйняття навколишнього світу дітьми [28].

І. Козубовська [27, с. 55] зазначає, що структура пошукової діяльності старшого дошкільника може включати такі етапи:

- прийняття або самостійне висунення пізнавальної задачі;
- аналіз її умов за участю вихователя;
- висунення припущень щодо причин і наслідків спостережуваних явищ;
- відбір способів перевірки та планування дій;
- перевірка висунутих припущень обраними способами;

– аналіз отриманих фактів і формулювання висновків, тобто розв’язання пізнавальної задачі.

Усі етапи пошукової діяльності реалізуються у процесі активного спостереження та дитячого експериментування. Важливою умовою розвитку дослідницької активності є суб’єктна позиція дитини, яка виявляється в її здатності висувати й реалізовувати гіпотези щодо розв’язання проблем у межах різноманітної пошукової діяльності та експериментування.

Основним засобом впливу людини на об’єкт з метою його пізнання виступає дослід або експеримент. Експеримент, як один із ключових методів наукового дослідження, передбачає вивчення явищ за допомогою «спеціально обраних або штучно створених умов» [10, с. 54].

На думку О. Савенкова, експеримент включає практичні дії, спрямовані на перевірку та порівняння результатів, і тісно пов’язаний із дослідницькою діяльністю дитини [50, с. 8]. У свою чергу, Ю. Стрелкова розглядає експеримент у закладах дошкільної освіти як «ілюстрацію будь-яких явищ і процесів за умови активної взаємодії з об’єктом дослідження» [50].

У контексті нашого дослідження особливу увагу заслуговує позиція Н. Лисенко, яка трактує експеримент як форму дослідницької діяльності, під час якої діти дошкільного віку під керівництвом вихователя, у процесі порівняння досліджуваного об’єкта з контрольним, виділяють суттєву ознаку або їхню сукупність, що утворилися в результаті цілеспрямованої діяльності [34, с. 262].

На думку Г. Беленької, для ефективного проведення експериментів діти дошкільного віку мають оволодіти такими вміннями:

- умінням встановлювати взаємозв’язки між змінами об’єктів рослинного світу та впливом на них природних чинників і людської діяльності;
- умінням сортувати й класифікувати об’єкти рослинного світу (листя, плоди) за певними ознаками, такими як колір, маса, об’єм;

– умінням пророщувати насіння різних культурних і дикорослих рослин, а також коренеплодів у ґрунті та воді за умов змінного освітлення, температурного й водного режимів [4, с. 33].

С. Діхтяренко зазначає, що експеримент є одним з основних методів дослідження, в якому діти під керівництвом вихователя здійснюють свою дослідницьку діяльність. Він передбачає відтворення або спостереження за явищем у контрольованих умовах, що дає змогу вивчити це явище в різних аспектах [16, с. 186].

Під час проведення експерименту не лише збагачується практична діяльність, а й розвивається словесне обґрунтування, чуттєве сприйняття й посилюється розумова діяльність дітей. Це сприяє глибшому засвоєнню знань, які безпосередньо отримує дитина.

Г. Беленька вказує на основні риси дослідницької діяльності дітей:

- дитина повинна усвідомлювати мету досліду та висувати гіпотезу (власне припущення);
- дослід для неї стає засобом уточнення та розширення вже набутих знань;
- дослідження потребує створення спеціальних умов та використання відповідного обладнання [5, с. 3].

Погляди різних дослідників дозволяють стверджувати, що дослідницька діяльність – це діяльність, яка регулюється свідомістю та активністю особистості і спрямована на задоволення пізнавальних і інтелектуальних потреб. Продуктом цієї діяльності є нове знання, яке отримується відповідно до поставленої мети та об'єктивних законів, що визначають реальність і досяжність цієї мети.

Як зазначають Л. Іщенко та О. Мельникова, результатом дослідницької діяльності у дітей є формування таких важливих якостей:

- навичок пошукової роботи;
- інтересу до явищ живої та неживої природи;
- самостійної розумової діяльності [22].

Дослідницька діяльність допомагає дитині наближатися до вирішення проблем, у процесі якого активізується допитливість і здатність до самостійних «відкриттів» у природі. Під час проведення досліду дитина використовує вже наявні знання, уміння та навички для вирішення поставленого завдання. В результаті такого процесу знаходяться шляхи розв'язання проблеми, а дитина, як справжній дослідник, пізнає динаміку та статичність природних явищ.

Отже, дослідницько-пошукова діяльність є одним з найбільш ефективних засобів для цілісного сприйняття дитиною навколишнього світу. Вона сприяє формуванню вміння аналізувати причинно-наслідкові зв'язки та розвитку спостережливості. Під час дослідження дитина має можливість самостійно виявляти причини явищ, демонструвати їх і коментувати свої спостереження. В результаті дослідницької діяльності у дошкільників формуються важливі навички пошукової роботи, розвиток самостійної діяльності та глибокий інтерес до природи.

## **2.2. Організація дослідницько-пошукової діяльності дітей дошкільного віку з формування екологічної культури**

Організація дослідницько-пошукової діяльності дітей дошкільного віку з формування екологічної культури є важливою складовою розвитку малюків. Саме дослідницька діяльність сприяє розвитку спостережливості, уваги до навколишнього світу та допитливості, що є основою для формування екологічної свідомості. Вона також активно стимулює розвиток мислення, підвищує рівень мовлення дошкільників, виховуючи у них здатність до самостійності та саморегуляції.

У процесі дослідницько-пошукової діяльності діти висловлюють свої припущення, обговорюють хід експериментів, підводять підсумки та аналізують результати, що сприяє глибшому розумінню навколишнього

світу. Дослідження природних явищ дозволяє дітям не лише набувати нових знань, але й формувати важливі екологічні цінності та практичні навички. Така діяльність є елективним видом діяльності, що має на меті розвиток екологічної культури, необхідної для виховання свідомого і відповідального ставлення до природи.

У Базовому компоненті дошкільної освіти визначено види компетентностей дітей дошкільного віку, серед яких є дослідницька. Згідно з ББК, дослідницька діяльність полягає в здатності дитини використовувати власну сенсорну систему в процесі логіко-математичної та дослідницької діяльності [3].

Формування екологічної культури у дітей дошкільного віку через дослідницько-пошукову діяльність можна визначити як здатність дітей дошкільного віку до відповідальної поведінки у природі, розуміння її законів. Це відбувається через пізнавальну, дослідницьку, трудову та ігрову діяльність, а також через здатність спостерігати, проводити експерименти та дослідити, щоб знайти нове, раніше невідоме для дитини [3].

У контексті нашого дослідження важливим є визначення етапів дослідницько-пошукової діяльності дітей дошкільного віку.

Перший етап (підготовчий) передбачає виявлення життєвого досвіду дітей про об'єкти та явища живої і неживої природи. На цьому етапі важливо мотивувати дітей до пошукової діяльності, створюючи захоплюючу атмосферу для дослідження. Це дозволяє дітям активно включатися у процес дослідження та сприяє розвитку їх пізнавальної активності.

Другий етап (формулювання гіпотези) передбачає створення припущень перед проведенням дослідження. Як наголошує І. Карапузова, для дітей дошкільного віку важливими є три види закономірностей, доступних для розуміння: часові, послідовні та причинно-наслідкові. Вихователь може разом із дітьми сформулювати одне або кілька припущень, що дозволяє перевірити наявні знання, а також сприяє їх поглибленню та узагальненню. Це дозволяє дітям формулювати теоретичні припущення в доступній для них

емпіричній формі [24, с. 43].

Третій етап (перебіг досліду та подальший обмін думками). Під час цього етапу діти активно беруть участь у проведенні досліду, спостерігають за результатами та обмінюються враженнями, аналізуючи перебіг дослідження.

Четвертий етап (підсумковий) передбачає обговорення результатів, отриманих у процесі дослідницької діяльності. Це етап, на якому діти осмислюють досягнуті результати, оцінюють успішність експерименту та формують висновки.

Залежно від обсягу та складності організації дослідження, ці етапи можуть бути частинами цілісного процесу або окремими елементами дослідницько-пошукової діяльності.

В процесі реалізації зазначених етапів у дітей формуються здібності до розгляду конкретних природних явищ. Вони не тільки сприймають властивості об'єктів природи, а й здатні виділяти та оцінювати умови, необхідні для здійснення природних процесів. Це дає змогу дітям аналізувати як зовнішні, так і внутрішні чинники змін, що відбуваються з об'єктами та явищами природи [26].

На думку Н. Пахомової, для ефективної дослідницької роботи в закладі дошкільної освіти важливо створити умови, в яких діти будуть забезпечені необхідними матеріалами, предметами, речовинами, а також відповідним одягом. Важливою складовою цього є правильний підбір інвентарю, що має відповідати певним вимогам:

- матеріал має бути простим, безпечним та відповідати віковим особливостям дітей;
- дослідницька діяльність повинна бути ретельно спланована [44].

У свою чергу, для оптимальної організації дослідницько-пошукової діяльності в закладі дошкільної освіти, за словами К. Крутій, необхідно створити STREAM-лабораторію. Її діяльність має бути спрямована на розвиток дослідницьких умінь дітей, стимулювання розумових процесів,

розвитку креативності, критичного мислення та здатності до конструювання [31].

У цій лабораторії діти будуть працювати з живою та неживою природою, зокрема:

- обстежувати й аналізувати предмети, речовини, класифікувати об'єкти;
- здійснювати спостереження та опис природних явищ, рослин, тварин тощо.

Таким чином, діти зможуть самостійно пізнавати навколишній світ, розрізняти живу та неживу природу, сприймати різноманітні об'єкти і явища, що досліджуються, вступати у взаємозв'язок з довкіллям, відповідально та охайно ставитись до природи, цінувати і берегти все, що оточує їх.

Є Сипчук [56] виокремлює чотири етапи дослідно-експериментальної роботи дітей дошкільного віку, які є важливими для формування екологічної культури через дослідницько-пошукову діяльність:

1. Підготовка дітей до дослідю. На цьому етапі вихователь проводить бесіду з дітьми, щоб зацікавити їх до дослідю, виявити наявні знання і досвід щодо об'єктів дослідження.

2. Початок дослідю. Це обговорення умов експерименту і висування припущень. Діти формулюють свої гіпотези щодо того, що може відбутися в процесі дослідження.

3. Хід дослідю. Діти спостерігають за процесом дослідження, здійснюють обмін думками, аналізують результати на кожному етапі.

4. Прикінцевий етап. На цьому етапі обговорюються результати дослідю та робляться висновки.

На думку авторки, найбільше дослідів у закладі дошкільної освіти проводяться для вивчення властивостей об'єктів неживої природи, таких як вода, повітря тощо [56]. Цінність проведення дослідів полягає в тому, що діти не отримують готових знань від педагога, а шукають їх самостійно, досліджуючи різні явища природи. Цей процес дозволяє дітям здобувати

знання в певній логічній послідовності, що сприяє розвитку їхніх пізнавальних навичок та екологічної культури.

Дослід, на думку Т. Рябко [49], хоча й схожий на спостереження, але відрізняється тим, що в ньому наявна гіпотеза, яку потрібно перевірити в процесі експерименту. Це дає дітям можливість розвивати критичне мислення та здатність до самостійного пошуку відповідей на поставлені питання. З цієї причини дослід повинні проводитись систематично, наприклад, один раз на тиждень для дітей дошкільного віку.

Ось кілька важливих аспектів запропонованої структури організації дослідження, які повинні бути враховані в процесі формування екологічної культури дошкільників:

- цілеспрямованість: важливо, щоб педагоги чітко ставили мету дослідження, яка спрямована на розвиток екологічної культури дітей через дослідження природи та природних явищ. Це дає дітям ясне розуміння цілей діяльності та відповідальність за результат;

- принцип ігрової діяльності: включення ігрових елементів у дослідницьку діяльність дозволяє дітям активно взаємодіяти з навколишнім середовищем. Ігри, засновані на дослідженні природи, сприяють розвитку пізнавальних здібностей дітей;

- принцип зацікавленості: зацікавленість дітей є ключовим фактором у розвитку екологічної культури. Важливо підтримувати інтерес до природи, її явищ і об'єктів, стимулюючи бажання досліджувати та пізнавати нове;

- мотивація та стимулювання: створення умов для активної мотивації дітей до пізнання природи та участі в природоохоронній діяльності є важливим аспектом. Діти повинні розуміти значення своїх дій для збереження природи;

- систематичність і послідовність: це забезпечує поступовий розвиток знань та умінь у дослідженні природних процесів. Успішне формування екологічної культури залежить від того, наскільки організовано та послідовно проводяться різні етапи досліджень;

- інтеграція: залучення різних освітніх напрямів (мовленнєвий, мистецький, сенсорно-пізнавальний) до дослідження природи дозволяє дітям глибше зрозуміти взаємозв'язок між природними явищами та іншими аспектами життя;

- принцип природозбереження: формування у дітей компетенцій щодо бережливого ставлення до природи є важливим елементом, виховання природодослідницької поведінки через дослідження екологічних процесів сприяє розумінню необхідності збереження природи;

- єдність з природним середовищем: цей принцип передбачає цілеспрямовану діяльність, спрямовану на покращення екологічної обізнаності дітей через практичні заходи, такі як екскурсії, ігри на свіжому повітрі та спостереження;

- партнерство з батьками: спільна діяльність педагогів і батьків у формуванні екологічної культури дітей, зокрема через залучення батьків до природодослідницьких прогулянок, екскурсій та інших заходів, є важливою складовою успішного формування екологічної культури у дітей.

Ці принципи є важливими для забезпечення комплексного підходу до формування екологічної культури у дітей дошкільного віку та сприяють розвитку відповідальності за навколишнє середовище, що в свою чергу допомагає створити більш свідоме і екологічно орієнтоване суспільство.

У організації дослідницької діяльності з дітьми дошкільного віку важливо зосередитися на формуванні основних уявлень і навичок, які допоможуть дітям краще пізнати навколишній світ та розвивати їх пізнавальну активність. Завдання, що ставляться перед вихователями, спрямовані на створення сприятливих умов для вивчення природи через дослідницьку діяльність. Це дозволяє не лише ознайомити дітей з основами природознавства, а й сприяти розвитку їхнього логічного мислення, здатності до самостійного пізнання та розв'язання проблем.

Зокрема, важливими завданнями є:

- формування уявлень про природу: діти повинні навчитися розрізняти

живу та неживу природу, а також ознайомитися з її основними явищами та об'єктами. Це допоможе створити базу для подальших досліджень і експериментів;

- розвиток сенсорних еталонів і сприйняття світу: активне використання органів чуття допомагає дітям краще орієнтуватися в навколишньому середовищі, робити спостереження та формулювати висновки;

- створення умов для міркувань і побудови гіпотез: вихователі повинні активно заохочувати дітей до самостійних роздумів і припущень. Це стимулює розвиток критичного мислення та вміння аналізувати;

- активізація знань і досвіду дітей у природному середовищі: природне середовище повинно ставати основним простором для вивчення та експериментів. Це сприяє поглибленню практичного досвіду дітей і розширенню їх уявлень про навколишній світ;

- формування навичок проведення дослідів: важливо, щоб діти не лише спостерігали, але й активно брали участь у проведенні простих експериментів, що дозволяє їм краще зрозуміти процеси та явища;

- удосконалення мовленнєвої діяльності: важливо сприяти розвитку мовлення дітей, зокрема за допомогою складних та поширених речень у процесі спілкування, аналізу явищ і результатів дослідів;

- розвиток навичок класифікації та аналізу: діти мають навчитися класифікувати об'єкти живої природи, розрізняти їх за характеристиками і розуміти, як вони взаємодіють з навколишнім середовищем;

- виховання любові до природи: вихователі мають формувати у дітей позитивне ставлення до природи, що в свою чергу сприятиме бережливому ставленню до навколишнього середовища.

Як зазначає О. Савчук, для досягнення цих завдань важливо використовувати різноманітні методи і підходи, такі як: заохочення до діяльності в докільлі; спостереження за процесами в навколишньому середовищі; організація занять і ігор з елементами дослідження; поведіння

екскурсій і дослідів; аналіз результатів дослідів і експериментів [51].

Дослідницько-пошукова діяльність є важливим етапом у формуванні у дітей дошкільного віку екологічної культури. Через такі методи вихователі можуть не лише передавати знання, а й розвивати пізнавальну активність, творчість та допитливість дітей, що є основою для подальшого навчання та розвитку.

### **Висновки до другого розділу**

Дослідницько-пошукова діяльність є важливим засобом формування екологічної культури дітей дошкільного віку. Вона сприяє розвитку у дітей вміння досліджувати навколишній світ, пізнавати природу через практичну взаємодію, що допомагає формувати у них глибоке розуміння екологічних процесів і явищ.

Структура дослідницької діяльності дітей передбачає кілька етапів, починаючи з підготовки до дослідження та закінчуючи обговоренням результатів. Важливими елементами є формулювання гіпотез, активне спостереження, аналіз отриманих даних та стимулювання самостійних міркувань. Це дозволяє не лише засвоювати знання, а й розвивати навички самостійного пошуку відповідей.

Організація дослідницької діяльності повинна бути чітко спланована та включати інтеграцію різних освітніх напрямків. Це дозволяє дітям отримувати комплексні знання про навколишній світ, використовувати різні методи пізнання і розвивати уявлення про природу як частину екологічної системи.

Дослідницька діяльність у природі сприяє розвитку пізнавальної активності дошкільників, їх творчих здібностей та здатності до критичного мислення. Важливою частиною цього процесу є навчання дітей не лише спостерігати, але й самостійно вивчати природні явища через експерименти та досліді, що дозволяє їм усвідомити важливість екологічної відповідальності.

Формування екологічної культури дітей дошкільного віку неможливе без активного залучення батьків до процесу дослідницької діяльності. Спільна діяльність з батьками, зокрема в ході природодослідницьких прогулянок, екскурсій та інших форм взаємодії, допомагає створити єдину освітню середу для дітей, де екологічна культура стає частиною щоденного життя.

Застосування принципів і методів дослідницької діяльності дає можливість вихователям формувати у дітей не лише знання про природу, а й позитивне ставлення до неї, що є основою для розвитку екологічної свідомості та поведінки в майбутньому.

Отже, дослідницько-пошукова діяльність є не лише засобом формування екологічної культури дітей, а й ефективним методом розвитку пізнавальних, творчих та соціальних навичок дошкільників.

### **РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ДОСЛІДНИЦЬКО-ПОШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

#### **3.1. Педагогічні умови реалізації дослідницько-пошукової діяльності в природі як засобу формування екологічної культури дошкільників**

Ознайомлення дітей з навколишнім середовищем у дошкільному віці фокусується на вивченні та усвідомленні його різноманіття, явищ і об'єктів, а також законів, які визначають розвиток світу.

Формування екологічної культури дітей дошкільного віку в процесі дослідницько-пошукової діяльності вимагає цілеспрямованого створення комплексу педагогічних умов, які виступають системними чинниками забезпечення результативності освітнього впливу. До ключових з-поміж них належать умови, що сприяють оптимізації процесу екологічного виховання в природному середовищі, а саме:

- 1. Створення розвивального предметно-просторового середовища, наближеного до природного.*

Відповідно до концептуальних підходів Т. Ісаєвої, ефективне розвивальне середовище у закладі дошкільної освіти має бути спрямованим на стимулювання природної активності дитини, її самостійної пізнавальної діяльності, дослідницьких ініціатив та взаємодії з об'єктами довкілля. Авторка підкреслює, що якісне розвивальне середовище повинно бути організоване так, аби діти мали змогу спостерігати природні явища, проводити порівняння, формулювати припущення, експериментувати та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами і явищами навколишнього світу [2].

У розвивального предметно-просторового середовища, наближеного до природного повинні бути організовані простори для дослідницької діяльності, де діти можуть експериментувати з різними матеріалами – водою, піском, глиною, деревом, камінням тощо. Це дозволяє малюкам вивчати їх

властивості, взаємодію між ними та доводити свої припущення через власні спостереження та досліді. Вихователі мають підтримувати цей процес, допомагаючи дітям формувати гіпотези, пояснювати їхні спостереження, робити висновки.

Особливо важливими є організація простору для сенсорної взаємодії з природою, адже відчуття через органи чуття є основою для сприйняття й осмислення природних явищ. Таким чином, інтеграція різних природних елементів у навчальне середовище – як у вигляді предметів для маніпулювання, так і візуальних стимулів, – сприяє розвитку в дітей екологічної свідомості та емоційного зв'язку з природою [18, с. 5].

Важливо зазначити, що предметно-просторове середовище повинно бути динамічним і змінюваним, адже природа сама по собі є змінною, і діти мають можливість на власні очі спостерігати за цими змінами. Наприклад, сезонні зміни, спостереження за тваринами та рослинами, зміна погодних умов – усе це повинно бути органічно вписано в освітній процес і давати дітям постійну можливість для пізнання нових аспектів природи.

## *2. Застосування інтегрованих методів пізнання природи.*

Інтеграція дослідницько-пошукової діяльності з іншими видами дитячої активності (ігровою, художньою, мовленнєвою, трудовою) дає змогу урізноманітнити форми пізнання й забезпечити емоційне залучення дитини. На думку К. Крутій та С. Ломакович, саме емоційно-практичне засвоєння екологічного досвіду є базою для формування цілісного сприйняття природи, що має не лише когнітивний, а й морально-етичний вимір [4]. Інтегрований підхід дає можливість дитині бачити екологічні явища у взаємозв'язках, відкривати для себе закономірності живої і неживої природи у творчій і доступній формі.

Інтегрований підхід дозволяє дитині побачити екологічні явища в контексті їх взаємозв'язків. Наприклад, спостереження за ростом рослин не лише відкриває перед дитиною закони природи, але й стимулює її до творчого осмислення того, як зміни в природі впливають на її життєвий цикл,

чи можуть ці зміни бути корисними або шкідливими для навколишнього середовища. Такий підхід дозволяє дітям відкривати закономірності живої і неживої природи у творчій та доступній формі, що не тільки розвиває їх когнітивні навички, а й формує емоційне ставлення до природи як частини світу, в якому вони живуть.

Застосування інтеграції в практичному процесі означає, що дитина не лише отримує знання через безпосереднє спостереження чи експериментування, але й активно взаємодіє з навколишнім середовищем через інші види діяльності. Наприклад, у рамках ігрової діяльності діти можуть розігрувати сцени з життя природи, зображати її в художніх творах, створюючи малюнки чи колажі, що відображають взаємозв'язки між різними елементами природного світу. Художня діяльність не тільки дає можливість відобразити свої спостереження, але й сприяє розвитку уяви та емоційної чутливості до природних явищ [31].

Мовленнєва активність в цьому контексті також має важливе значення, адже формування екологічної культури передбачає не лише спостереження та експериментування, а й здатність висловлювати свої спостереження, формулювати припущення, обговорювати результат досліджень. Діти можуть описувати, що вони побачили під час екскурсії, або розповідати про спостереження за природними явищами через вірші, казки, описи, що дозволяє інтегрувати знання з мовлення в процес пізнання природи.

Трудова діяльність також сприяє розвитку екологічної культури, адже через роботу з природними матеріалами діти можуть не лише вивчати їх властивості, але й засвоювати важливі поняття про догляд за рослинами, збереження природи та відповідальне ставлення до навколишнього середовища. Дитяча праця в саду чи на клумбі, спостереження за рослинами та тваринами допомагають дітям розвивати почуття відповідальності за природу та розуміння важливості її збереження.

Інтегровані методи пізнання природи дозволяють створити таке середовище, в якому знання про природу не є ізольованими фактами, а

органічно вплітаються в загальну картину світу. Вони сприяють розвитку в дітей умінь і навичок, необхідних для розуміння складних екологічних процесів, та формують цілісну екологічну картину світу, що базується на емоційній та інтелектуальній взаємодії з природою.

Загалом, інтеграція різних видів діяльності в процес пізнання природи дає дитині можливість сприймати світ не лише через аналіз і спостереження, але й через емоційне, творческе та моральне осмислення природних явищ. Такий підхід робить процес пізнання більш доступним і зрозумілим для дітей, сприяючи формуванню у них екологічної культури та відповідальності за збереження природи.

*3. Цілеспрямоване педагогічне керівництво дитячою дослідницькою активністю.*

Дослідницько-пошукова діяльність вимагає не лише організації певних умов для активної участі дітей у пізнавальному процесі, але й належного педагогічного супроводу, що має бути системним і орієнтованим на розвиток інтелектуальних, творчих та дослідницьких умінь.

Науковці підкреслюють, що роль педагога в цьому процесі полягає не тільки в передачі знань, а й у створенні умов для розвитку самостійного мислення дітей. Педагог має стати не лише організатором, а й активним співучасником дослідницької діяльності, виступаючи як координатор і порадник. Важливо, щоб педагогічне керівництво було ненав'язливим, підтримуючим та орієнтованим на розвиток власної ініціативи дітей [6].

Ключовими аспектами педагогічного керівництва є:

- створення проблемних ситуацій. Педагог має створювати ситуації, що спонукають дітей до роздумів, питань і пошуку відповідей. Це можуть бути природні явища, незрозумілі факти або ситуації, що потребують пояснення і вивчення. Педагог не дає готових відповідей, а заохочує дітей ставити питання, шукати варіанти рішень і робити власні висновки;

- формування здатності до гіпотетичного мислення. Один із важливих аспектів дослідницької діяльності – це розвиток уміння будувати гіпотези. Педагог повинен навчити дітей не лише спостерігати, але й передбачати, припускати можливі причини та наслідки явищ. Для цього доцільно використовувати такі методи, як мозковий штурм, обговорення можливих варіантів розвитку подій, перевірка припущень за допомогою експериментів.

- усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків. Важливим є не лише спостереження за явищами природи, а й розуміння того, як ці явища пов'язані між собою. Педагог має допомогти дітям сформувати здатність виявляти причинно-наслідкові зв'язки: чому одні явища відбуваються після інших, як зміни в одному елементі природи можуть впливати на інші;

- методичний супровід через запитання та аналіз. Педагог повинен ставити дітям відкриті питання, які стимулюють роздуми та дослідження. Наприклад, замість того, щоб сказати дитині «це дерево росте через те, що воно отримує воду», педагог може запитати: «Як ти думаєш, чому дерево росте? Що йому потрібно для того, щоб рости?» Це сприяє розвитку самостійності в пізнанні, навчає дітей формулювати гіпотези, аналізувати їх і робити висновки на основі спостережень.

- підтримка експериментування і перевірки гіпотез. Педагог має створювати умови для експериментування, що дозволяє дітям не лише спостерігати, але й перевіряти свої ідеї та гіпотези на практиці. Це може бути експеримент з рослинами, тваринами, водою або іншими природними матеріалами, де діти мають можливість зробити власні спостереження і перевірити припущення, що виникли під час їхніх досліджень.

Методичний супровід у цілеспрямованому педагогічному керівництві є важливим інструментом для розвитку у дітей не лише знань про природу, а й навичок самостійного пізнання. Педагог, створюючи таку атмосферу, підтримує інтерес дітей до світу природи, формує вміння бачити екологічні зв'язки та допомагає дітям освоїти наукові методи пізнання – спостереження, експериментування, аналіз і узагальнення.

#### *4. Налагодження партнерської взаємодії учасників освітнього процесу.*

Налагодження партнерської взаємодії між педагогами, дітьми та батьками є важливим аспектом у процесі екологічного виховання, адже саме така співпраця створює єдиний виховний простір, який дозволяє дітям на практиці усвідомити і застосувати набуті знання про природу, її закони та важливість її збереження.

Педагоги не лише організовують процес навчання, а й активно залучають батьків до виховного процесу. Вони повинні створювати такі умови, щоб батьки ставали не просто спостерігачами, а активними учасниками освітнього процесу. Це може бути організація спільних екологічних заходів, таких як екологічні акції, прибирання території, посадка дерев, спільні прогулянки на природі. Педагоги повинні надати батькам інструменти для розуміння того, як саме вони можуть сприяти формуванню у дітей екологічної свідомості.

Педагогічна діяльність має включати організацію різноманітних заходів: від природоохоронних акцій до організації спільних досліджень природи. Це дозволяє педагогам залучати дітей і батьків до спільної активності, що збагачує досвід кожного учасника і зміцнює їхній взаємозв'язок із природним середовищем.

В свою чергу батьки також мають значну роль у вихованні екологічної культури у своїх дітей. Якщо батьки активно беруть участь у екологічних заходах, це дає дитині приклад і розуміння важливості збереження природи. Спільні прогулянки, спостереження за природними явищами, участь у природоохоронних заходах дозволяють дітям краще зрозуміти значення цих процесів і засвоїти практичні навички взаємодії з природою.

Залучення батьків до екологічної освіти також сприяє формуванню в дітей усвідомленого ставлення до природи. У ході таких заходів батьки можуть навчати дітей, як правильно доглядати за рослинами, чому важливо зберігати чистоту довкілля, як економно ставитись до природних ресурсів.

Єдиний виховний простір, у якому активно співпрацюють педагоги, діти та батьки, дозволяє ефективно формувати екологічну культуру дітей. Коли батьки разом з педагогами працюють над вихованням дитини, забезпечується єдине розуміння екологічних цінностей і норм. Це дає змогу дитині сприймати правила взаємодії з природою як щось важливе і природне, адже вони є не лише частиною дитячого садка, а й буденним досвідом родини.

Для підтримки партнерської взаємодії між батьками, педагогами та дітьми дуже важливо організовувати спільні екологічні проекти, акції та заходи. Наприклад, це можуть бути природоохоронні акції, висадка дерев, організація тематичних заходів і свят, присвячених природі, або екологічні конкурси, виставки дитячих робіт. У таких заходах можуть брати участь як батьки, так і діти. Це створює простір для спільної діяльності, обміну ідеями та досвідом.

Іншими важливими ініціативами можуть бути організація сімейних екологічних експедицій в природу, де батьки разом з дітьми можуть досліджувати екосистеми, вивчати місцеву флору та фауну. Такі заходи дають можливість кожному учаснику дізнатися більше про природу, а також обговорити важливість її збереження.

Екологічне виховання тісно пов'язане з морально-етичними аспектами. Спільна діяльність батьків і педагогів на благо природи дозволяє формувати у дітей не лише екологічну культуру, але й такі моральні якості, як співчуття, турбота про інших та відповідальність. Ці цінності важливі не лише в контексті екології, але й в житті в цілому.

Коли дитина бачить, що її батьки активно дбають про природу, дотримуються екологічних стандартів і правил, вона починає наслідувати цей приклад у своєму повсякденному житті. Виховання екологічно свідомих громадян починається в родині, а підтримка цього процесу у дитсадку створює важливу основу для розвитку дітей, які розуміють свою роль у збереженні природи і суспільства в цілому.

Отже, партнерська взаємодія між педагогами, батьками і дітьми є невід'ємною частиною успішного екологічного виховання. Це дозволяє створити гармонійний освітній процес, в якому усі учасники активно сприяють формуванню екологічної свідомості у дітей та їх готовності до відповідального ставлення до природи.

#### *5. Забезпечення емоційно--ціннісного пізнання природи.*

У процесі дослідницької діяльності важливо акцентувати увагу не лише на когнітивному аспекті, а й на формуванні емоційно-ціннісного ставлення до природи. Як підкреслює В. Волкова, саме емоційне переживання краси природи, усвідомлення її унікальності виступають внутрішнім рушієм для виникнення особистої відповідальності за її стан [1]. Розвиток емпатії до живих істот, переживання за стан довкілля та відчуття особистої причетності до його збереження – основа екологічної культури дошкільника.

Як зазначає В. Волкова, емоційне переживання краси природи, споглядання її неповторності і гармонії допомагає дитині усвідомити її цінність. Такий досвід стає основою для розвитку ціннісного ставлення до довкілля. Коли діти відчують красу природи, вони не тільки отримують естетичне задоволення, але й вчаться розуміти, що природа є чимось більше, ніж просто середовище для існування [11].

Одним із важливих аспектів емоційно-ціннісного пізнання природи є розвиток емпатії – здатності співпереживати і відчувати стан природи та її мешканців. Це може бути виражено у переживанні стану рослин і тварин, наприклад, коли дитина помічає, що квітка виглядає засохлою або тварина страждає від голоду чи спеки. Такий досвід допомагає сформувати глибоке розуміння того, що природа не є бездушною чи абстрактною, а є живим, чутливим організмом, що потребує нашої уваги та піклування.

Діти, які здатні проявляти емпатію до природи, частіше відчують особисту відповідальність за її стан. Вони розуміють, що їхні дії можуть мати реальний вплив на навколишній світ, і це, в свою чергу, формує їхнє бажання дбати про природу. Це може проявлятися в таких простих, але значущих

вчинках, як охорона рослин, допомога тваринам чи прибирання природних територій.

Важливою складовою емоційно-ціннісного ставлення є відчуття особистої причетності до збереження природи. Якщо дитина вірить, що її дії можуть мати позитивний вплив на навколишнє середовище, вона буде готова активно долучатися до екологічної діяльності. Це почуття причетності може виникати вже на ранньому етапі, коли діти, спостерігаючи за позитивними змінами, такими як ростуть дерева, квітнуть рослини або з'являються нові тварини, усвідомлюють, що вони сприяють цим процесам. Це не лише мотивує до дій, але й сприяє розвитку особистої відповідальності за природне середовище [48].

Отже, формування екологічної культури дітей дошкільного віку через дослідницько-пошукову діяльність у природному середовищі є ефективним засобом виховання екологічно свідомої особистості, здатної до відповідального ставлення до природи. Залучення дітей до безпосереднього пізнання навколишнього світу сприяє розвитку їхньої природної допитливості, критичного мислення, вміння аналізувати та робити самостійні висновки. Створення відповідних педагогічних умов забезпечує не лише збагачення емпіричного досвіду, а й сприяє формуванню ціннісного ставлення до довкілля.

З метою вивчення змістового потенціалу програм дошкільної освіти щодо формування екологічної культури у дітей, розглянемо такі програми, як Базовий компонент дошкільної освіти (БКДО), а також комплексні та часткові програми: «Дитина», «Українське дошкілля», «Малятко», «Соняшник» та «Я у світі».

У Базовому компоненті дошкільної освіти, зокрема в освітньому напрямі «Дитина у природному довкіллі», зазначено, що екологічна культура формується завдяки трудовій, ігровій, дослідницькій та пізнавальній діяльності. Це поняття означає здатність дитини до відповідальної поведінки в природному середовищі та знання законів природи.

Сформованість знань у дітей включає:

- усвідомлення того, що життя людини неможливе без природи;
- ознайомленість з позитивним і негативним впливом людини на природне середовище та проблемами довкілля;
- здатність орієнтуватися в діяльності людини, спрямованій на збереження та охорону природи.

Аналізуючи освітній напрям «Дитина у природному довкіллі» з програми «Дитина», можна визначити ознаки сформованості екологічної культури дітей:

- прояв інтересу до різноманіття природи;
- уявлення про зв'язки між явищами та об'єктами природи;
- знання різноманітних середовищ існування рослин і тварин;
- здатність помічати красу та естетичну особливість природи;
- участь у різних видах діяльності на природі;
- шанобливе ставлення до всіх проявів життя.

Програма також описує форми пошуково-дослідницької діяльності, такі як спостереження, ігри та праця на природі, в ході яких у дітей формуються навички пошукової роботи, виявляється інтерес до природних явищ та навколишнього середовища. Знання, здобуті під час цієї діяльності, сприяють розвитку розумових і творчих здібностей дітей.

Під час опрацювання програми «Українське дошкілля» ми визначили основні показники екологічної культури у дітей дошкільного віку, а саме:

- уявлення про об'єкти та явища природи;
- ознайомленість з кімнатними рослинами та умовами їх догляду;
- знання про свійських і диких тварин, їх назви та необхідність турботливого ставлення до них (догляд і годування);
- усвідомлення, що все живе є корисним і красивим, його потрібно оберігати;
- розуміння природоохоронної діяльності людини.

Дослідницька діяльність в рамках цієї програми передбачає участь дитини в праці та спостереженнях за природними явищами. Важливими результатами є розвиток уявлень дітей про роль людини в природі та її взаємодію з навколишнім середовищем.

В освітньому напрямі «Дитина у природному довкіллі» комплексної програми «Українське дошкілля» зазначено, що екскурсії на свіжому повітрі є одним із основних методів формування екологічної культури. Вони сприяють ознайомленню дітей із природними явищами, змінами в природі та діяльністю людей, даючи можливість дітям пізнавати навколишній світ через безпосередні спостереження.

Аналіз програми «Малятко» дозволив визначити наступні результати формування екологічної культури дітей дошкільного віку:

- виявлення інтересу до природних явищ і об'єктів, прагнення пізнати їх суть, насолода від спостереження за природою;
- знання про сезонні зміни в об'єктах та явищах неживої природи та причини цих змін;
- здатність розрізняти об'єкти живої та неживої природи, розуміння потреби живих істот у чистій їжі, воді та повітрі;
- допомога в догляді за рослинами та тваринами в куточку природи, на городі і в квітнику за участі дорослих;
- уявлення про органи власного тіла та бажання дотримуватись правил догляду за ними.

В рамках цієї програми однією з форм дослідницької діяльності є цільова прогулянка, яка збагачує естетичні та моральні враження дітей. Дослідницька діяльність проявляється в спостереженні за птахами, збиранні і визначенні форм плодів, розрізненні особливостей весняних квітів та інших природних об'єктів.

У програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» визначено такі показники формування екологічної культури у дошкільників:

- уявлення про те, що дитина, її родина, друзі, знайомі та люди з інших країн живуть на планеті Земля;
- розуміння того, що на Землі є багато водойм різних розмірів (морів, річок, озер) і суші;
- допомога дорослим у догляді за рослинами на підвіконні або в саду;
- знання правил безпечної поведінки в природі;
- уявлення про Землю як частину Всесвіту.

Дослідницько-пошукова діяльність формується під час спостережень на ділянці закладу дошкільної освіти або поза його межами, що допомагає дітям оволодіти базовими знаннями про природоохоронну поведінку, ознайомитись з об'єктами природи та виконувати практичні дії з ними.

Цікавою і важливою для розвитку екологічної культури є програма «Світ дитинства». У ній зазначено, що вже з трирічного віку дитина знайомиться з природними об'єктами своєї місцевості, знає назви окремих птахів і рослин. Вона може назвати властивості води, снігу, піску тощо, а також здатна визначати за формою, смаком, кольором овочі та фрукти. Дитина вчиться взаємодіяти з природними об'єктами, співвідносити умови з досягненням мети. Формуються уявлення про Землю, Космос, явища природи, рослини і тварин у різні пори року. Діти цього віку вчать порівнювати ці явища та робити власні узагальнення. Програма передбачає, що діти здатні спостерігати за природою та діяльністю людини в природі в різні пори року, милуватися красою навколишнього світу, спостерігати за зміною дня та життям тварин і рослин. До показників сформованості екологічної культури автори програми відносять елементарну обізнаність із єдністю життя на Землі та в космосі, усвідомлення себе частиною природи, бажання і інтерес до діяльності в природі, здатність регулювати власну поведінку, спрямовану на збереження та примноження природи.

Розглянувши освітні програми, затверджені Міністерством освіти і науки України, ми не могли не звернути увагу на парціальні програми, які розкривають зміст формування дослідницьких умінь у дітей дошкільного

віку. З'ясовано, що серед актуальних програм для нашого дослідження є: «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт» (автор – К. Крутій) та «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку» (автори – Н. Гавриш, О. Саприкіна, О. Пометун).

Програма «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт» базується на інтегрованому підході до змісту та умов освіти дітей дошкільного віку. Вона передбачає включення природничих наук як одного з основних напрямів, де особлива увага приділяється формуванню у дітей розуміння причинно-наслідкових зв'язків у природі, усвідомленню різноманітності об'єктів навколишнього світу. Інтеграція природничих наук із іншими освітніми напрямами сприяє розвитку навичок дослідницької діяльності. Завдання програми включають навчання дітей аналізувати свої враження, порівнювати та класифікувати об'єкти природи, виявляти протиріччя, пояснювати свої висновки та встановлювати зв'язки між властивостями об'єктів і діями з ними. Це і є основні елементи дослідницької діяльності.

Основна концепція програми акцентує інтеграцію різних освітніх напрямів, що дозволяє формувати у дітей науковий світогляд через різні види діяльності, зокрема заняття з мовлення, математики, образотворчого мистецтва. Такий підхід забезпечує комплексне знання про досліджуваний об'єкт, що стимулює розвиток природничо-дослідницьких умінь у дітей.

Не менш популярною серед педагогів є програма «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку», основним напрямом якої є формування у дітей дошкільного віку екологічних умінь, зокрема, правильного моделювання поведінки в природі. Програма акцентує увагу на раціональному використанні природних ресурсів та усвідомленому виборі способу життя згідно з принципами сталого розвитку. Вона базується на концептуальних засадах емпіричного-педагогіки, що сприяють формуванню у дітей позитивного ставлення до навколишнього середовища через створення умов для зворотного зв'язку в груповій чи індивідуальній роботі. Практичне

застосування програми в закладі дошкільної освіти свідчить про її ефективність у формуванні емоційно-ціннісного ставлення дітей до природи.

Знайомство з навколишнім середовищем у дошкільному віці орієнтоване на дослідження його багатогранності, явищ та законів, що визначають розвиток світу, і сприяє розвитку у дітей основ дослідницької діяльності.

Програма «Соняшник» в основному орієнтована на екологічне виховання та формування у дітей дошкільного віку важливих умінь взаємодії з природним середовищем, усвідомлення необхідності збереження навколишнього середовища, а також розвиток дослідницьких здібностей через активне пізнання природи. Основний акцент програми робиться на навчанні дітей правильно взаємодіяти з природними об'єктами та ресурсами, включаючи екологічні акції щодо збереження довкілля.

В рамках цієї програми передбачається розвиток таких ключових навичок:

1. Спостереження та пізнання природних об'єктів і явищ (зміна пір року, рослинність, поведінка тварин, тощо).
2. Проведення простих досліджень і експериментів з природними матеріалами, як пісок, вода, сніг, що дозволяє дітям вивчати їх властивості через дотик та зір.
3. Розвиток самостійності у виборі інвентарю для ігор з природними матеріалами та формування навичок соціальної взаємодії з іншими дітьми під час спільних ігор.
4. Формування екологічної свідомості через практичні заняття з догляду за рослинами, тваринами, а також залучення дітей до сільськогосподарської праці.

Дітям також пропонується багато можливостей для творчого самовираження через гру з природними матеріалами. Наприклад, діти навчаються виготовляти різні предмети з піску або снігу, порівнюють їх властивості, вивчають, як ці матеріали взаємодіють з водою. Важливим є

також виховання ставлення до праці та любові до природи, що допомагає дитині не лише пізнавати довкілля, але й глибше усвідомлювати свою роль у збереженні навколишнього середовища.

Загалом, програма «Соняшник» сприяє всебічному розвитку дітей через активне дослідження природи, підвищуючи їхню екологічну грамотність та навички соціальної взаємодії в контексті природного середовища.

У розділі IV програми «Соняшник» особлива увага приділяється розвитку екологічної культури дітей через різноманітні форми пошукової діяльності. Для чотирирічних малюків передбачено не лише теоретичне знайомство з природними явищами, але й активне включення в практичні заняття, що сприяють формуванню екологічного мислення і бережного ставлення до природи. Діти закріплюють знання про пори року, особливості сезонних змін у природі, властивості різних природних об'єктів, таких як сонце, небо, повітря, рослини, дерева, кущі, а також про тварин, як свійських (кішки, собаки, корови, кози) так і диких (білки, зайці).

Особливе місце в програмі відведено знайомству з сільськогосподарськими видами праці, зокрема землеробством, городництвом, садівництвом, бджолярством. Це дозволяє дітям не лише дізнатися про природу, але й сформуванню розуміння важливості праці в природі для забезпечення людських потреб. Крім того, діти активно залучаються до щоденних спостережень за сезонними змінами в природі та вчинками людей, що сприяє формуванню їхніх дослідницьких умінь.

Програма також охоплює питання екологічної культури, важливості бережного ставлення до природи та дотримання правил безпечної поведінки у природному середовищі. Вона включає роботу з Червоною книгою України та передбачає природоохоронні заходи, які допомагають дітям усвідомити важливість охорони природи для збереження біорізноманіття.

Що стосується методів реалізації дослідницько-пошукової діяльності, то вони включають спостереження за природними явищами в різні пори

року, проведення експериментів і дослідів, а також використання безпечних для дітей матеріалів, наприклад, фарб, для стимулювання творчої активності. Завдяки цьому малюки вчаться робити умовиводи на основі спостережень та досліджень, що є важливим етапом у розвитку їхньої здатності до самостійного пізнання світу.

Аналіз програм «Українське дошкілля», «Соняшник», «Малятко», «Дитина», «Я у світі» та Базового компонента дошкільної освіти підтверджує, що в кожній з них акцентується увага на формуванні екологічної культури дошкільників, зокрема на здатності дітей активно пізнавати довкілля та здійснювати дослідницько-пошукову діяльність.

Передбачені форми дослідницької діяльності, такі як прогулянки, екскурсії, спостереження, проєкти та цільові прогулянки, є ефективними інструментами формування екологічної культури у дітей. Вони дозволяють органічно поєднувати теоретичні знання з практичним досвідом, забезпечуючи малюкам активне пізнання навколишнього світу.

Прогулянки та екскурсії дають можливість дітям безпосередньо взаємодіяти з природним середовищем, спостерігати за змінами в природі і вивчати різноманітні природні об'єкти. Ці форми діяльності сприяють розвитку у дітей уваги, спостережливості та здатності до аналізу навколишнього світу.

Спостереження, в свою чергу, допомагають закріплювати знання та навички, отримані під час екскурсій чи прогулянок, дозволяючи дітям відслідковувати і фіксувати зміни в природних об'єктах та явищах. Цей процес дає змогу малюкам формувати вміння робити висновки і узагальнення на основі своїх спостережень.

Проєкти та цільові прогулянки надають дітям можливість зосередитися на конкретних питаннях чи темах, наприклад, збереження природних ресурсів або охорона навколишнього середовища. Через роботу над такими проєктами діти не тільки вчаться новим знанням, але й розвивають творчий підхід до вирішення екологічних проблем.

Завдяки цим формам діяльності, діти не лише отримують необхідні знання екологічного спрямування, але й набувають важливих навичок дослідницької діяльності, що сприяє розвитку їхнього критичного мислення та вміння працювати в команді. Крім того, такі заняття забезпечують емоційне збагачення, оскільки діти мають можливість безпосередньо взаємодіяти з природою, що викликає у них позитивні емоції та бажання продовжувати досліджувати навколишній світ.

### **3.2. Актуальний стан сформованості екологічної культури дітей дошкільного віку у дослідницько-пошуковій діяльності**

Для визначення рівня розвитку екологічної культури дошкільників було проведено експериментальне дослідження на базі «Дитячий простір. Пташеня» м.Львів. У ньому взяли участь 50 дітей старшого дошкільного віку.

Для оцінки рівня сформованості екологічної культури в процесі дослідницько-пошукової діяльності було використано такі емпіричні методи дослідження: опитування, спостереження та педагогічний експеримент.

Перед тим як оцінювати рівень екологічної культури дітей дошкільного віку, було визначено основні критерії оцінювання та відповідні їм показники.

- *пізнавальний критерій*: діти старшого дошкільного віку мають уявлення про основні природні явища та способи їх спостереження, розрізняють явища живої та неживої природи, знають про вплив людини на навколишнє середовище та розуміють можливі наслідки цього впливу.

- *емоційний критерій*: діти старшого дошкільного віку проявляють інтерес до дослідницької діяльності з природними об'єктами та явищами, із задоволенням перебувають у куточку природи, займаються різними справами, залучаються до допомоги вихователю в догляді за природою та можуть оцінити своє ставлення до такої діяльності.

- *діяльнісний критерій*: дошкільники прагнуть дотримуватись екологічних норм поведінки в природі, активно залучаються до проведення

дослідів в куточку природи та на вулиці, можуть фіксувати зміни природних об'єктів, за якими спостерігають.

Рівень сформованості екологічної культури дітей визначався за методикою «Дерево бажань», розробленою О. Панченко. Ця методика передбачає оцінювання через суму балів, що дозволяє наочно відобразити прогрес у розвитку екологічної культури та виявляти рівень усвідомлення дітьми екологічних цінностей і норм поведінки. Процес оцінювання ґрунтується на наступних етапах:

Кожен критерій оцінюється за шкалою балів, де відзначається відповідний рівень сформованості екологічної культури, а саме:

0 балів – відсутність знань або навичок.

1 бал – початковий рівень, коли дитина має лише загальне уявлення про екологічні аспекти, але не може надавати їм глибоке значення.

2 бали – середній рівень, дитина демонструє зацікавленість, активність в екологічних справах і усвідомлення екологічних норм.

3 бали – високий рівень, коли дитина не лише знає, а й активно застосовує набуті знання на практиці, проявляє відповідальність і зацікавленість у збереженні навколишнього середовища.

Після оцінювання кожного критерію бали додаються за пізнавальний, емоційний та діяльнісний критерії. Це дозволяє отримати загальний результат, який дає точне уявлення про рівень сформованості екологічної культури у дитини.

Інтерпретація результатів:

*Достатній рівень* (25-35 балів). Діти активно та з бажанням працюють у куточку природи та на природі. Вони захоплено спостерігають за змінами росту рослин і намагаються самостійно формулювати висновки на основі побаченого. Висловлюють припущення щодо поставленого завдання та активно долучаються до проведення дослідів з природними об'єктами, роблячи висновки. Діти знають основні назви рослин і тварин, розуміють вплив людини на природу. Вони вміють висловлювати власну думку, ставити

питання і чітко та аргументовано висловлювати свої судження, що відповідають темі дослідження.

*Середній рівень* (17-26 балів). Діти помірно вмотивовані до спостережень за природними об'єктами в куточку природи та на природі. Іноді долучаються до дослідницької діяльності, намагаються самостійно відповідати на питання, що виникають у процесі спостереження. У складніших випадках потребують допомоги для відповіді. Частково обґрунтовують явища, які спостерігають, і знають основні назви рослин і тварин. Проте не завжди правильно оцінюють вплив людини на природу. Не завжди одразу розуміють завдання, тому потребують повторного пояснення. При цікавому спостереженні активно розглядають природні об'єкти, називають і пояснюють зміни, які відбуваються. Іноді ставлять питання вихователю, але не завжди чекають відповіді. Мовлення в основному чітке, але не завжди аргументоване.

*Низький рівень* (менше 17 балів). Діти не виявляють інтересу до спостережень за природними об'єктами і неохоче беруть участь у дослідницькій діяльності. Вони мають обмежене уявлення про поширені рослини і тварин та не здатні визначити вплив людини на природу. Вони часто потребують допомоги у поясненні змін у природі і не можуть повністю зрозуміти завдання для спостереження. Не задають додаткових питань або не чекають на відповіді. Їх мовлення не містить логічних запитань і не має чіткої аргументації спостережень.

Візуалізація результатів: За методикою «Дерево бажань», сума балів зображується у вигляді дерева, де кожен рівень відповідає певній частині «дерева», що символізує зростання екологічної свідомості та культури дитини. Вищий рівень сформованості екологічної культури позначається великими, розвиненими «гілками», що вказують на високу усвідомленість дитини та її готовність до дій на захист природи.

Ця методика дає можливість не тільки оцінити рівень екологічної культури дітей, а й наочно продемонструвати зміни в їхніх уявленнях і

практичних навичках, а також сприяти подальшому розвитку їхнього ставлення до природи.

Узагальнені дані, згідно з середнім арифметичним, за критеріями (емоційним, пізнавальним та діяльнісним) і рівнями сформованості екологічної культури (достатній, середній, низький) дітей старшого дошкільного віку подано в таблиці 3.1.

**Таблиця 3.1.**

***Рівні сформованості екологічної культури старших дошкільників  
на констатувальному етапі експерименту***

| Рівні<br>Критерії | Достатній |     | Середній |     | Низький |     |
|-------------------|-----------|-----|----------|-----|---------|-----|
|                   | к-сть     | у % | к-сть    | у % | к-сть   | у % |
| Пізнавальний      | 7         | 14  | 27       | 54  | 16      | 32  |
| Діяльнісний       | 6         | 12  | 24       | 48  | 20      | 40  |
| Емоційний         | 15        | 30  | 17       | 34  | 18      | 36  |
| Загальний         | 18,7%     |     | 45,3%    |     | 36%     |     |

Розподіл рівнів екологічної культури дітей на констатувальному етапі експерименту показав, що за пізнавальним критерієм більшість дітей (54%) мають середній рівень знань про природу, але є й 32% дітей з низьким рівнем знань. Тільки 14% дітей мають достатній рівень розуміння природних явищ і їх впливу на навколишнє середовище.

За діяльнісним критерієм 48% дітей знаходяться на середньому рівні, проте є 40% дітей, які ще не активно включаються в ці заняття. Лише 12% дітей демонструють високий рівень діяльності.

За емоційним критерієм 30% дітей проявляють сильний інтерес до природи, але 36% дітей мають низький рівень емоційного ставлення до природних явищ. 34% дітей мають середній рівень емоційної зацікавленості.

Загалом, більше половини дітей (45,3%) знаходяться на середньому рівні розвитку екологічної культури, що означає, що вони мають базові знання та ставлення до природи, але потребують додаткового розвитку. 36%

дітей мають низький рівень екологічної культури, що вимагає особливої уваги та роботи. Лише 18,7% дітей досягли достатнього рівня екологічної культури.

У процесі дослідження рівня сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку було виявлено, що більшість дітей знаходяться на середньому та низькому рівнях розвитку екологічної свідомості. Це вказує на необхідність подальшої роботи в напрямку посилення пізнавальної, емоційної та діяльнісної складових екологічної культури дітей. Більш активне включення дітей у природоохоронну діяльність, розвиток їх емоційного ставлення до природи, а також залучення батьків до екологічних практик є важливими аспектами, що сприятимуть формуванню більш високого рівня екологічної культури.

Оскільки на констатувальному етапі експерименту було виявлено різні рівні розвитку екологічної культури серед дітей, наступним кроком є розробка та впровадження програми, яка б інтегрувала дослідницько-пошукову діяльність як основний метод формування екологічної культури. Важливим етапом цього процесу є створення таких умов, за яких діти зможуть активно взаємодіяти з навколишнім світом, проводити власні дослідження, робити відкриття та розвивати емоційно-ціннісне ставлення до природи. Враховуючи зазначене, наступний розділ буде присвячений детальному опису програми формування екологічної культури дітей дошкільного віку через активну участь у дослідницько-пошуковій діяльності.

### **3.3. Програма формування екологічної культури дітей дошкільного віку в дослідницько-пошуковій діяльності**

Сформованість екологічної культури у дитини проявляється в здатності усвідомлено приймати рішення, враховуючи можливий вплив своєї поведінки на навколишнє середовище. Важливою передумовою для цього є наявність системи екологічних знань та особистісного досвіду безпосередньої взаємодії з природою. Такі знання не виникають спонтанно –

вони формуються під впливом спеціально організованої екологічної інформації, яку дошкільники засвоюють у процесі різноманітних освітніх заходів, орієнтованих на розвиток екологічної свідомості та культури.

Навчальна діяльність екологічного спрямування в умовах дошкільної освіти є цілеспрямованим педагогічним процесом, що реалізується під керівництвом дорослого. Вона покликана формувати у дітей уявлення про раціональне природокористування, розвивати навички дбайливого ставлення до довкілля, а також стимулювати участь у природоохоронній діяльності на основі засвоєних знань про природу. Такі форми роботи можуть організовуватися як безпосередньо у приміщенні закладу дошкільної освіти, так і на відкритому повітрі, включаючи прогулянки, екскурсії, дослідження природних об'єктів [15].

Серед усіх видів діяльності, що мають потенціал для формування екологічної культури у дітей, особливе місце посідає дослідницько-пошукова діяльність. Вона стимулює пізнавальну активність, розвиває інтерес до явищ природи та сприяє формуванню причинно-наслідкових зв'язків.

З метою забезпечення цілісного, послідовного та ефективного впливу на екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку шляхом залучення їх до пошуково-дослідницької діяльності, нами була створена авторська програма під назвою «Маленькі дослідники великої природи».

Основна концепція програми полягає у формуванні в дітей особистого досвіду взаємодії з природним середовищем через дослідження, спостереження та практичні дії. Формування екологічної культури у дітей дошкільного віку в межах цієї програми відбувається відповідно до провідних напрямів освітньої роботи, окреслених у Базовому компоненті дошкільної освіти [3]. Педагогічна модель передбачає інтеграцію пізнавальної, ціннісної та поведінкової складових у контексті безпосередньої взаємодії з природою.

Головною метою програми є розвиток у дошкільників екологічної культури шляхом систематичного залучення їх до різноманітних форм

дослідницької діяльності. Серед ефективних форм такої діяльності обрано: спостереження за об'єктами живої і неживої природи з подальшим формулюванням висновків, участь у проєктній діяльності, виконання простих дослідів, елементарне експериментування, організація пізнавальних екскурсій, а також цільових прогулянок природним середовищем.

Для реалізації поставленої мети, з урахуванням провідних освітніх напрямів, визначених Базовим компонентом дошкільної освіти, було сформульовано низку конкретних завдань: окреслити тематику занять, підібрати відповідні форми дослідницької діяльності з дітьми, а також зафіксувати та проаналізувати результати проведеної роботи.

Однією з ефективних форм дослідницької діяльності для дітей старшого дошкільного віку була спільна з батьками екскурсія на тему «Досліджуємо дерева парку». Під час цієї екскурсії діти знайомилися з різними видами дерев, вивчали мешканців парку, спостерігали за сезонними змінами природи, насолоджувалися кольорами осені та збирали природні матеріали. Така діяльність не тільки розвивала навички спостереження, але й сприяла формуванню умінь описувати побачене, узагальнювати та класифікувати отриману інформацію.

Після повернення до закладу дошкільної освіти діти активно використовували зібрані природні матеріали для створення аплікацій, що давало змогу розвивати творчі здібності та стимулювало їх до креативного вираження своїх вражень від екскурсії. Окрім того, малюки складали невеличкі розповіді про те, що вони побачили, що також сприяло розвитку їх мовленнєвих навичок та вміння чітко й логічно висловлювати свої думки. Така діяльність надала дітям можливість не лише пізнавати навколишній світ, а й взаємодіяти з ним, відчувати свою причетність до природи.

Ще однією пізнавальною формою роботи була екскурсія «До місцевої річки». Під час цієї екскурсії дошкільники спостерігали за флорою і фауною прибережної території, аналізували стан водойми, помічали зміни у воді та навколишньому середовищі. Ця діяльність формувала вміння порівнювати,

виділяти суттєві ознаки та формулювати власні враження. Після повернення з екскурсії діти обговорювали побачене та створювали малюнки, відтворюючи найбільш захоплюючі для них моменти.

Важливе місце у процесі формування екологічної культури займала евристична бесіда, зокрема на тему «Повітря навколо нас». Упродовж такої бесіди діти самостійно доходили висновку, що повітря присутнє скрізь, воно невидиме, прозоре та не має запаху. Для закріплення цих уявлень дошкільнятам пропонували простий, але ефективний дослід: прикласти долоню до рота, вдихнути повітря носом і видихнути ротом. Завдяки цьому діти на практиці усвідомлювали процес дихання й аналізували, що саме вони видихають.

Не менше зацікавлення викликало у дітей завдання «Спіймай повітря». Вихователь пропонував спробувати впіймати повітря руками або скористатися поліетиленовим пакетом. В результаті дошкільники переконувалися, що руками повітря не вловити, проте пакет давав змогу «зберегти» частинку повітря. Такий ігровий підхід поглиблював інтерес дітей до навколишнього світу й природних явищ, спонукаючи їх до самостійного пізнання.

Ще однією ефективною пізнавальною формою роботи стала стільна екскурсія з батьками на тему «До місцевої річки». Під час цієї екскурсії діти здійснювали спостереження за флорою та фауною прибережної території, аналізували стан водойми та відзначали зміни у воді та навколишньому середовищі. Ця форма діяльності сприяла розвитку вміння порівнювати природні об'єкти, виділяти їх суттєві ознаки та формулювати власні спостереження. Після повернення з екскурсії діти обговорювали побачене, а також створювали малюнки, відтворюючи найбільш значущі для них моменти, що дозволило закріпити набуті знання через художнє самовираження.

Особливе місце у процесі формування екологічної культури займала евристична бесіда, зокрема на тему «Повітря навколо нас». У ході цієї бесіди

діти самостійно доходили висновку, що повітря є всюди, воно невидиме, прозоре та не має запаху. Для закріплення цих уявлень дошкільнятам було запропоновано провести простий, але ефективний дослід: прикласти долоню до рота, вдихнути повітря носом і видихнути ротом. Завдяки цьому досліді діти на практиці усвідомлювали процес дихання та аналізували, що саме вони видихають.

Також велику зацікавленість серед дітей викликало завдання «Спіймай повітря». Вихователь пропонував дітям спробувати впіймати повітря руками або скористатися поліетиленовим пакетом. В результаті проведеного експерименту дошкільники дійшли висновку, що повітря неможливо вловити руками, однак пакет дозволяв «зберегти» частинку повітря. Такий ігровий підхід значно поглиблював інтерес дітей до навколишнього світу та природних явищ, сприяючи їх активному пізнанню та самостійним дослідженням.

Важливим компонентом організації пізнавальної діяльності дошкільників стало проведення занять на спеціально облаштованих дитячих та метеомайданчиках. На цих майданчиках діти мали змогу ознайомитися з властивостями природних матеріалів, зокрема піску та води. Унікальність таких майданчиків полягала в створенні сприятливого середовища для щоденних спостережень за змінами в природі, які зумовлені зміною пір року. Малята знайомилися з такими поняттями, як «тінь», досліджували її довжину в різні години доби, вимірювали температуру повітря, напрямок вітру, кількість опадів. Для цього на майданчиках були встановлені відповідні прилади та матеріали: термометри, гномони, флюгери-вітрячки, стрічки для фіксації сили вітру, стійки для вимірювання кількості опадів.

Діти охоче брали участь у пізнавальних іграх на майданчику, де вивчали властивості піску: його колір, текстуру, поведінку в сухому та вологому стані. Під керівництвом вихователя проводились прості експерименти з піском, наприклад, змочування піску водою з подальшим аналізом отриманих результатів. Такі заняття сприяли розвитку

допитливості, спостережливості, вмінню робити висновки, а також закріплювали правила безпечної поведінки під час гри – зокрема, розуміння того, що пісок не можна брати до рота, а після гри обов'язково слід мити руки.

Завершивши впровадження програми, ми провели контрольний експеримент, використовуючи ті самі методики, що й на констатувальному етапі дослідження. Порівняльні результати до та після експерименту наведено у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

***Динаміка рівнів сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку (до та після експерименту)***

| Рівні<br>Критерії | Достатній |       |     |       | Середній |       |     |       | Низький |           |     |       |
|-------------------|-----------|-------|-----|-------|----------|-------|-----|-------|---------|-----------|-----|-------|
|                   | к-сть     |       | у % |       | к-сть    |       | у % |       | к-сть   |           | у % |       |
|                   | до        | після | до  | після | до       | після | до  | після | до      | піс<br>ля | до  | після |
| Загальний         | 15        | 19    | 30  | 38    | 17       | 23    | 34  | 46    | 18      | 8         | 36  | 16    |
| Динаміка          | +8 %      |       |     |       | +12 %    |       |     |       | – 10 %  |           |     |       |

Аналіз результатів, поданих у таблиці 3.2, свідчить про позитивну динаміку в рівнях сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку після проведення експерименту.

Згідно з даними, на констатувальному етапі експерименту значна кількість дітей знаходилася на середньому та низькому рівнях сформованості екологічної культури. Проте після впровадження програми спостерігається покращення результатів: зросла кількість дітей із достатнім рівнем, що становить 38% (порівняно з 30% до експерименту). Кількість дітей із середнім рівнем підвищилася на 12% (з 34% до 46%). Однак, хоча й відбулося збільшення у достатньому та середньому рівнях, частка дітей із низьким рівнем зменшилася з 36% до 16%, що є значним позитивним результатом.

Загалом, результати демонструють підвищення рівня сформованості екологічної культури у дітей, зокрема на 8% збільшилася частка дітей із достатнім рівнем. Водночас, зменшення дітей із низьким рівнем на 10% свідчить про успішність впровадженої програми та її ефективність.

Ці результати підтверджують позитивний вплив програми на розвиток екологічної культури дітей старшого дошкільного віку, що дозволяє зробити висновок про доцільність її використання в подальшій практиці дошкільної освіти.

У контексті організації дослідницької діяльності до педагогів закладів дошкільної освіти висуваються певні вимоги, що спрямовані на забезпечення цілісного формування екологічної культури дітей дошкільного віку. Зокрема, вихователь повинен:

- формувати в дітей уявлення про природу як єдину, взаємопов'язану систему, де всі явища й об'єкти впливають одне на одного;
- сприяти розвитку первинних навичок дослідницької діяльності, зокрема вмінь спостерігати, висувати припущення, аналізувати та робити висновки;
- організовувати умови для самостійного вивчення дітьми природних об'єктів і явищ з використанням доступних методів дослідження, таких як сенсорне сприймання, активне коментування, моделювання;
- ефективно застосовувати прийоми дослідження для встановлення зв'язків між явищами, які не піддаються безпосередньому спостереженню;
- формувати вміння класифікувати об'єкти живої природи, визначати їх зовнішні ознаки, особливості функціонування та взаємодії з навколишнім середовищем;
- сприяти розвитку в дітей логічного мислення, вміння діяти за алгоритмом і дотримуватися правил виконання дослідів;
- стимулювати пізнавальну активність, заохочувати до висунення гіпотез, міркувань, формування висновків на основі результатів власних спостережень та експериментів;

- виховувати любов до природи, дбайливе ставлення до живих істот і довкілля загалом;

- закріплювати знання з техніки безпеки під час проведення дослідів і практичної діяльності на природі.

Отже, формування екологічної культури дошкільників засобами дослідницько-пошукової діяльності є складним, але водночас надзвичайно захопливим процесом, який потребує взаємодії з боку як вихователя, так і дитини. Завдяки різноманітним формам організації роботи з дітьми – цільовим прогулянкам, екскурсіям, спостереженням, бесідам – дошкільники опановують базові дослідницькі вміння: вміння спостерігати, аналізувати, описувати, порівнювати та класифікувати природні об'єкти та явища. Саме ці вміння є основою формування цілісного екологічного світогляду на початковому етапі становлення особистості.

### **Висновки до третього розділу**

В ході дослідження виокремлено педагогічні умови формування екологічної культури дошкільників в ході дослідницько-пошукової діяльності: створення розвивального предметно-просторового середовища, наближеного до природного, застосування інтегрованих методів пізнання природи, цілеспрямоване педагогічне керівництво дитячою дослідницькою активністю, налагодження партнерської взаємодії з батьками, забезпечення емоційно-ціннісного пізнання природи.

Здійснено аналіз змістового потенціалу чинних освітніх програм, спрямованих на формування екологічної культури у дітей дошкільного віку шляхом залучення до дослідницької діяльності. З'ясовано, що Базовий компонент дошкільної освіти, а також комплексні програми розвитку дітей дошкільного віку містять змістові блоки, які сприяють формуванню екологічної культури через пошукову, дослідницьку та пізнавальну активність дітей.

У межах дослідження окреслено ключові показники, ознаки та

очікувані результати формування екологічної культури дітей, серед яких: засвоєння знань про об'єкти і явища природи, усвідомлення взаємозв'язків у природному середовищі, розвиток умінь спостерігати, аналізувати та описувати природні об'єкти, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

З метою підвищення ефективності педагогічного впливу була розроблена авторська програма «Маленькі дослідники великої природи». У програмі представлено тематику занять, різноманітні форми організації діяльності дітей, а також окреслено очікувані результати її реалізації. Особлива увага приділяється таким формам дослідницької діяльності, як евристичні бесіди, цільові прогулянки, екскурсії, спостереження. Їхній змістовний потенціал забезпечує формування стійкого пізнавального інтересу та практичних умінь, необхідних для екологічно обґрунтованої взаємодії з природним середовищем.

Окремо акцентовано вимоги до професійної діяльності вихователів у цьому контексті. Зокрема, наголошено на необхідності системного використання дослідницьких методів, організації умов для пізнавальної активності дітей, розвитку їхнього вміння самостійно висувати гіпотези, проводити спостереження та формулювати висновки. Важливим є також формування позитивної мотивації до пізнання природи, підтримка дитячої ініціативності, допитливості та бажання експериментувати.

Розроблена програма орієнтує педагогів на створення сприятливих умов для формування особистісного дослідницького досвіду дітей у природному середовищі. Такий підхід виступає важливою складовою формування у дошкільників елементів екологічної свідомості, пізнавальної самостійності та відповідального ставлення до довкілля.

## ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичне обґрунтування шляхів формування екологічної культури у дітей дошкільного віку засобами дослідницько-пошукової діяльності.

Отримані в процесі роботи результати дозволяють зробити такі висновки:

1. Питання екологічного виховання широко розглядається в наукових дослідженнях, проте формування екологічної культури дошкільників через організацію різноманітних видів дослідницько-пошукової діяльності в природі залишаються недостатньо вивченими, що робить цю тему актуальною на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти.

Під екологічною культурою дітей дошкільного віку розуміємо систему знань, уявлень, ставлень та практичних навичок, що дозволяють дитині усвідомлювати важливість природи, розуміти її закони та взаємозв'язки, а також відповідально ставитися до навколишнього середовища. Це здатність не лише спостерігати і пізнавати природні явища, але й формувати емоційно-ціннісне ставлення до природи, виявляти піклування про її збереження та активно залучатися до охорони навколишнього середовища.

Теоретично обґрунтовано структуру екологічної культури, що включає пізнавальний, емоційний та діяльнісний компоненти. Окреслено етапи формування екологічної культури, складові (емоційно-ціннісне ставлення, відповідальна поведінка та діяльність в природі) та сфери (пізнавальна, громадянська, побутова, соціально-трудова та культурно-дозвільна діяльність), що сприяють формуванню екологічної культури.

Встановлено, що дослідницько-пошукова діяльність дітей дошкільного віку передбачає формування у дитини здатності досліджувати навколишнє середовище, узагальнювати отримані результати, спостерігати за явищами та пізнавати нове. Вона включає пошук нового, активну дослідницьку діяльність та розвиток мотивації до пізнання навколишнього світу, сприяючи вихованню екологічної культури.

Формування екологічної культури у дітей дошкільного віку в процесі

дослідницько-пошукової діяльності визначається як здатність дітей до відповідальної поведінки в природі, усвідомлення її законів, що відбувається через пізнавальну, дослідницьку, трудову та ігрову діяльність. Це також включає здатність спостерігати, проводити експерименти та дослідження з метою відкриття нового, раніше невідомого для дитини.

Аналіз Базового компоненту дошкільної освіти та комплексних програм, таких як «Дитина», «Світ дитинства», «Соняшник», «Українське дошкілля», «Малятко» та «Я у світі», показав, що ці програми містять окремі питання, пов'язані з формуванням екологічної культури дітей через дослідницьку діяльність. Вони також визначають показники, ознаки та результати формування екологічної культури під впливом дослідницької діяльності.

Визначено педагогічні умови формування екологічної культури дітей дошкільного віку через дослідницько-пошукову діяльність у природному середовищі, а саме: створення розвивального предметно-просторового середовища, наближеного до природного; інтеграція пошукових методів у зміст освітнього процесу; цілеспрямоване педагогічне керівництво дитячою дослідницькою активністю, партнерська взаємодія учасників освітнього процесу, забезпечення емоційно-ціннісного пізнання природи.

Актуальний стан сформованості екологічної культури дітей старшого дошкільного віку у дослідницькій діяльності (результати констатувального етапу експерименту) засвідчив, що середній рівень сформованості екологічної культури у процесі пізнання нового через дослідження має 54% дітей. Достатній рівень сформований у 14% дітей, а 32% респондентів виявили низький рівень. Отримані результати стали стимулом для створення програми формування екологічної культури через залучення дітей до експериментування.

Розроблено програму формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку «Маленькі дослідники великої природи». Для реалізації мети програми були розроблені завдання, відповідно до освітніх напрямів Базового компоненту дошкільної освіти, з описом форм дослідницько-

пошукової діяльності під час пізнання природних явищ і процесів. Серед ефективних форм такої діяльності обрано спостереження за об'єктами живої і неживої природи з подальшим формулюванням висновків, участь у проєктній діяльності, виконання простих дослідів, елементарне експериментування, організація пізнавальних екскурсій, а також цільових прогулянок природним середовищем тощо.

Результати апробації програми підтвердили її ефективність, оскільки кількість дітей з достатнім (+8%) та середнім (+12%) рівнями сформованості екологічної культури збільшилася, а з низьким рівнем екологічної культури зменшилася на 10%.

Встановлено, що для ефективного формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку вихователі повинні дотримуватися таких принципів організації дослідницько-пошукової діяльності: формувати у дітей науково-об'єктивні уявлення про природу та навколишнє середовище як єдину систему, де всі об'єкти і явища перебувають у причинно-наслідкових зв'язках; розвивати навички дослідницької діяльності, вчити дітей самостійно досліджувати явища або об'єкти, використовувати різні засоби дослідження, зокрема сенсорне спостереження за предметами з активним коментуванням.

Важливо ефективно застосовувати дослідницькі прийоми для з'ясування зв'язків, які недоступні для органів чуття дитини, для поглиблення розуміння сутності явищ і властивостей предметів. Розвивати вміння класифікувати об'єкти живої природи на основі аналізу зовнішніх ознак та взаємодії з навколишнім середовищем, діяти за чітким алгоритмом, дотримуючись визначених правил і вимог. Потрібно здійснювати аналіз і синтез досліджуваних процесів, заохочувати дітей до міркувань, формулювання самостійних гіпотез та виведення висновків на основі результатів експериментів, стимулюючи допитливість, наполегливість і бажання самостійно шукати шляхи пізнання природи.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієтти О. О., Голубович О. П. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». Тернопіль: Мандрівець, 2013. 104 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук.ред. та упоряд. О.Л. Кононко. 2-ге вид., випр. К.: Світич, 2008. 430 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти. 2021. URL: <https://surli.cc/tnspco>
4. Беленька Г. В., Науменко Т. С., Половіна О. В. Дошкільнятам про світ природи: методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. 115 с.
5. Беленька Г. Експериментально-дослідницька діяльність у пригоді: уточнюємо поняття, актуалізуємо завдання. *Дошкільне виховання*. 2018. № 4. С. 2–7.
6. Богуш А. М., Гавриш Н. А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Київ: Видавничий дім «Слово». 2008. 408 с.
7. Бойко Т., Гаврилюк О. Формування екологічної компетентності в закладах середньої освіти в контексті інтеграції у європейське навчальне середовище. *Таврійський науковий вісник*. 2023. № 1. С. 9–16.
8. Бутенко В. Формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку засобами наочного моделювання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 8–9. С. 3–14.
9. Волинець Ю. О. Формування готовності майбутніх дошкільних педагогів до екологічного виховання дітей дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54). С. 237–240.
10. Волинець Ю. О., Стаднік Н. В. Організація експериментально-дослідницької діяльності дітей дошкільного віку на основі взаємодії фахівців закладів дошкільної освіти з батьками. *Народна освіта*. 2020. №3. С. 53–61.
11. Волкова В. А., Алексюк І. Ю. Результати експериментального дослідження екологічного виховання дошкільників у процесі дослідницької

діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. № 53. С. 102–108.

12. Гаврило О. І. Виховання естетичного ставлення до природи як складова екологічної культури дошкільників. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка: Педагогічні науки*. 2018. № (2 (2)). С. 188–195.

13. Гладун Т. А. Особливості формування екологічної культури дошкільників на екологічній стежині. *Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних*. 2021. С. 98–102.

14. Головань М. С. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: збірник наукових праць. Випуск VII. Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ, 2012. С. 55-62.

15. Дитина» Освітня програма для дітей від 2 до 7 років. / Беленька Г.В., Богініч О.Л., Вертугіна В.М. та ін. ; Принт-медіа, Київський університет ім. Б. Грінченка. 2020. URL: <https://nashasimejka.com.ua/ua/p1430219682-ditina-osvitnya-programa.html>.

16. Діхтяренко С. Дослідно-експериментальна робота дітей дошкільного віку: понятійний контент. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 54. Том 1. 2022. С. 174–182.

17. Дмитренко А. Ділянка закладу дошкільної освіти як засіб формування екологічної культури в дітей дошкільного віку. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2024 № 3. С. 227–235.

18. Загородня Л. П. Дитина в природному довкіллі. Впроваджуємо оновлений БКДО. *Дошкільне виховання*. 2021. № 6. С. 3–10.

19. Імбер В. І., Карук І. В., Колеснік К. А. Використання інформаційно-комунікаційних технологій під час застосування освітніх ситуацій у процесі групової діяльності з дітьми дошкільного віку. International scientific conference «Modernization of educational system: world trends and national

peculiarities»: Conference Proceedings, February 23rd. Kaunas: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2018. С. 138–140.

20. Ісаєва Т. М. Предметно-просторове середовище як чинник розвитку дошкільника. *Дошкільне виховання*. 2013. № 7. С. 12–15.

21. Іскрижинська А. М., Сорочинська О. А. Формування природничо-екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрових технологій. Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи: зб. наукових праць. 2022. С. 128–132.

22. Іщенко Л.В., Мельникова О.М. Розвиток дослідницьких здібностей у дітей старшого дошкільного віку. *Науковий вісник Ужгородського університету. серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2019. Вип. 2 (45). С. 75–79.

23. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 144 с.

24. Карапузова І., Бурсова С. Дитяче експериментування: реалії та перспективи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 9. С. 39–49.

25. Карапузова І.В., Коваль В.М. Організації дослідницької діяльності дошкільників з природою в закладах дошкільної освіти. С. 95-102. URL: <https://surl.li/czphui>

26. Карук І. В. Розвиток пошуково-дослідницької діяльності дітей дошкільного віку під час використання технології «Освітня подорож»: URL: <https://surl.lu/czqftv>

27. Козубовська І., Товканець О. Розвиток дослідницької активності дітей старшого дошкільного віку. *Norwegian Journal of development of the International Science*. № 64. 2021. С. 43–50.

28. Коломієць А. Особливості організації експериментування як виду діяльності дітей дошкільного віку: європейський досвід. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2022. № 12(2). С. 7–14

29. Костюк О. Дослідницько-пошукова діяльність у формуванні пізнавального інтересу дошкільників до природи. *Педагогічний пошук*. 2022. №3(83). С. 21–32.

30. Крисаченко В. С. Екологічна культура. К.: Заповіт. 1996. 83 с.

31. Крутій К. Л. Природничо-наукова освіта дошкільників: блоково-тематичне планування на засадах інтеграції та методичні поради. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2017. 124 с.

32. Крутій К.Л., Ломакович С. А. Формування природничо-наукових знань у дітей середнього дошкільного віку засобами експериментування в природі. The XVI International Scientific and Practical Conference «Innovative trends of science and practice, tasks and ways to solve them», April 26–29, 2022, Athens, Greece. p. 487–492.

33. Лисенко Н. В. Практична екологія для дітей. навч.метод. посіб. Івано-Франківськ: Фірма «Сіверсія» ЛТД, 2009. 156 с

34. Лисенко Н. Організація і зміст дослідницької діяльності дітей у природі. Методика ознайомлення дітей з природою : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / уклад. Н. М. Горопаха. Київ, 2012. С. 258–270.

35. Максимова О. О. Формування екологічної компетенції дитини дошкільного віку. Педагогічні науки: збірник наукових праць. Херсонський державний університет. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. LXXIV. Том 2. С. 46–50.

36. Маланчук О. Формування екологічної культури в дітей старшого дошкільного віку. Теорія, методика і практика навчання. 2023. № 4 (99). С. 38–50.

37. Мандруємо екологічною стежиною і дослідницько-експериментальна діяльність дітей дошкільного віку в природі / авт.-упоряд.: С. Ю. Павлюк, Л. С. Русан, Г. І. Колосінська. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 168 с.

38. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної

компетентності учнів початкової школи. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Київ, 2015. С. 20–24.

39. Мірошник І. В., Заводенко М. М. Зміст формування екологічної компетентності у молодших школярів в умовах нової української школи. In: The 11th International scientific and practical conference «Actual problems of learning and teaching methods» (December 06–09, 2022). Vienna, Austria. International Science Group. 2022. С. 352.

40. Ошуркевич Н. Особливості створення та використання екологічної стежини в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти. Освітологічний дискурс, 2018. № 3- 4 (22-23), 209-221.

41. Панченко О. О. Використання інтерактивних прийомів навчання під час організації дослідницької діяльності дітей дошкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2019. Вип.66. С. 154–156.

42. Панченко О. О. Педагогічні умови формування природничо-дослідницьких умінь у дітей старшого дошкільного віку. Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Міленіум, 2020. С. 194–196.

43. Пасічник С. О., Жирова О. О. Теоретико-методичні аспекти проблеми організації пошуково-дослідницької діяльності дітей дошкільного віку. Інноваційні практики наукової освіти : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 11–16 грудня 2024 року). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2024. С. 686–695.

44. Пахомова Н. М. Пошуково-дослідницька діяльність дітей дошкільного віку. URL: <https://urok-ua.com/poshukovo-doslidnytska-diyalnist-ditejdoshkilnoho-viku/>

45. Плохій З. П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника. Київ: Світич, 2016. 144 с

46. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб для студ. вищих навч. закл. К.: «Академвидав», 2004. 456 с.

47. Присяжнюк Л. А. Організація дослідницької діяльності дошкільників у контексті екологізації освітнього середовища ДНЗ. *Імідж сучасного педагога*. 2015. № 6. С. 28–30.

48. Присяжнюк Л. Формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку через чуттєво-емоційне пізнання довкілля. *Дошкільне виховання*. 2023. № 6–7. С. 3–5.

49. Рябко Т. Організація дослідницької діяльності в екологічному вихованні дітей старшого дошкільного віку: Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеню магістр. Суми, 2020. 104с.

50. Савенков О. Пробудити дослідника в дитині. Організація навчально-дослідницької діяльності старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2013. № 2. С. 2–7.

51. Савчук О. В. Цільова прогулянка в екологічному вихованні дітей дошкільного віку. URL: <https://surl.li/isreag>

52. Світ дитинства. Комплексна освітня програма для ЗДО /авт..колектив під керівництвом А. Богуш. Тернопіль. 2015. 200 с.

53. Семашкіна Г. М. Реалізація завдань екологічного виховання в ЗДО. Базова програма «Я у світі». Харків: «Основа», 2011. С. 122–136.

54. Семенович Я. М., Шанскова Т. І. Формування природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами експериментально-дослідницької діяльності. Актуальні проблеми початкової освіти: теорія і практика: збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конф. (24 жовтня 2023 року). 2023. С. 15–17.

55. Сергєєва І. М. Організація експериментально-дослідницької діяльності дошкільників. 2020. URL: <https://vseosvita.ua/library/organizacia-eksperimentalno-doslidnickoi-dialnosti-doskilnikiv-vlitku-290632.html>

56. Сипчук Є. Категорія «дослідницька компетентність» у філософській та історико-педагогічній науковій літературі. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2022. №. 1 (101). С. 149–157.

57. Сорочинська О. А. Особливості експериментально-дослідницької

діяльності в природному довкіллі дітей старшого дошкільного віку. С. 3–13:  
URL: <https://surl.li/siivbt>

58. Хомич Н. Експериментальне вивчення рівня екологічної культури старших дошкільників. *Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти*. 2021. Вип.30. С. 161–167.

59. Чорна Г. В., Скірко Г. З. Формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності в природі. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 31. Т. 2. С. 163–169.

60. Шиян О. О. Екологічний розвиток дошкільника: інформативні матеріали. 2019. URL: <https://vseosvita.ua/library/ekologichniy-rozvitok-doskilnikainformativni-materiali-122143.html>

61. Ярославцева М. І., Колосова С. В., Сирова Ю. В. Формування екологічної культури в дошкільників у процесі екологічних проєктів. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 32. Том 2. С.144–147.

## ДОДАТКИ

### Додаток А

#### Опитування для вивчення дослідницької компетентності дитини

##### старшого дошкільного віку

1. Чи подобається тобі самотійно знаходити відповіді на питання, які виникають під час гри чи спостережень?

- так, дуже люблю (5 балів)
- іноді, але не завжди (3 бали)
- ні, краще, щоб хтось сказав відповідь (1 бал)

2. Як ти ставишся до того, коли потрібно розв'язувати проблему або задавати питання для пошуку відповіді?

- я люблю це і хочу знайти відповідь сам (5 балів)
- мені інколи цікаво, але не завжди (3 бали)
- я не люблю це робити, краще, щоб все було готове (1 бал)

3. Чи задаєш ти питання, коли щось не розумієш або хочеш дізнатися більше про природу, тварин чи різні явища?

- так, часто питаю і хочу дізнатися більше (5 балів)
- іноді, якщо це дуже цікаво (3 бали)
- ні, я не питаю, якщо не розумію (1 бал)

4. Коли ти проводиш досліди або спостереження, чи намагаєшся робити це самотійно?

- так, завжди намагаюся зробити все сам (5 балів)
- іноді питаю, якщо не знаю, що робити (3 бали)
- я зазвичай чекаю, щоб мені допомогли (1 бал)

5. Коли ти спостерігаєш за природою (деревами, квітами, тваринами), чи хочеш ти дізнатися більше про те, що відбувається?

- так, завжди хочу дізнатися більше і питаю (5 балів)
- іноді, якщо це цікаво (3 бали)
- ні, я не дуже цікавлюсь, що відбувається навколо (1 бал)

При аналізі питань враховуємо чи присутні в мовленні дитини питання (за одним питанням постає інше, можливо, третє, що відноситься до однієї теми) (так – 5 б; дуже рідко – 3 бал; ні – 1 бал.).

Обробка даних.

Інтенсивність дослідницької потреби визначається отриманою сумою балів:

27-35 балів - пізнавальна потреба виражена сильно;

17-26 балів – помірно;

Менше 17 – слабо.

**Додаток Б****Методика «Вибір діяльності»**

Дитині пропонують розглянути картинки, на яких зображені діти, що займаються різними видами діяльності:

- ігрова;
- читання книг;
- образотворча;
- дитяче експериментування;
- робота в куточку природи;
- конструювання.

Потім надають вибрати ситуацію, в якій хотіла б опинитися дитина.

Дитиною обираються три варіанти.

Усі три варіанти фіксуються в протоколі, за перший вибір зараховується 3 бали, за другий - 2 бали, за третій - 1 бал.

**Методика «Радості і прикрощі»**

Методика допомагає виявити місце дослідницької діяльності в системі ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку, розвивати вміння порівнювати, аналізувати, узагальнювати, робити висновки.

Після організованого пізнавального заняття/екскурсії з елементами експериментування дитину запитують:

- Що тебе найбільше порадувало під час заняття?
- Що тебе найбільше засмутило під час заняття?

Питання можуть бути сформульовані з акцентом на емоціях дитини:

- Коли під час екскурсії ти найсильніше відчував радість?
- Коли під час екскурсії ти особливо засмутився?

Аналіз відповідей фіксується в схемі.